

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Sociální práce s matkami ve výkonu trestu odnětí
svobody

Social work with mothers during their serving a prison sentence

Autor: **Bc. Gabriela Bečičková, DiS.**

Vedoucí práce: **Mgr. Pavlína Jurníčková, Ph.D.**

Olomouc

2024

PROHLÁŠENÍ

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „Sociální práce s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 15.4.2024

Podpis

Bc. Gabriela Bečičková, DiS.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala své vedoucí práce Mgr. Pavlíně Jurníčkové, PhD., za cenné rady při vedení mé práce, i po celou dobu studia.

Dále děkuji svým kolegyním za čas, inspiraci a rady, které mi poskytly. Také děkuji své rodině, která je mi oporou.

Obsah

Úvod.....	5
1 Vězeňství, výkon trestu odnětí svobody.....	7
1.1 Vězeňství v České republice.....	7
1.1.1 Legislativa v ČR.....	8
1.2 Diferenciace věznic.....	9
1.2.1 Věznice s ostrahou	10
1.2.2 Věznice se zvýšenou ostrahou	11
1.3 Vazba a výkon trestu odnětí svobody	12
1.3.1 Výkon vazby	12
1.3.2 Výkon trestu odnětí svobody.....	13
1.3.3 Specifická trestná činnost.....	14
1.4 Prostupná skupina vnitřní diference	15
2 Specifické skupiny ve VTOS.....	16
2.1 Mladiství.....	17
2.2 Trvale pracovní nezařaditelní.....	17
2.3 Ženy a matky s dětmi	18
3 Sociální pracovník ve výkonu trestu odnětí svobody	20
3.1 Další odborní zaměstnanci	24
3.2 SARPO.....	25
3.3 Extramurální aktivity.....	28
3.4 Mezinárodní vězeňské společenství	29
3.5 Standardizované programy zacházení	31
4 Výbrané teorie sociální práce.....	33
4.1 Úkolově orientovaný přístup	33
4.2 Teorie zplnomocnění.....	35
5 Metodologie výzkumného šetření	37

5.1	Hlavní cíl a výzkumné otázky šetření.....	37
5.2	Výzkumný vzorek.....	38
5.3	Metoda a technika sběru dat	39
5.4	Analýza a interpretace dat	40
6	Popis a interpretace dosažených výsledků	41
6.1	Nejčastější problém	41
6.2	Úkolově orientovaný přístup sociální pracovníci využívají nejvíce.....	46
6.3	Rozdíl mezi odsouzenými ženami a muži	48
6.4	Limity sociální práce ve věznicích.....	50
7	Shrnutí dosažených výsledků a diskuse	53
	Závěr	57
	Zdroje.....	59

Úvod

„Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost“ (Winston Churchill)

Sociální pracovníci pomáhají ke zlepšení kvality života nejen jednotlivcům, ale i rodinám, skupinám či komunitám a klient není vždy jen dobrovolný. Práce sociálního pracovníka ve věznici je v mnoha ohledech specifická. Pokud je klient ve výkonu trestu odnětí svobody již několikrát, je tato práce také velice náročná, když má sociální i pracovník působit mimo jiné při přechodu do civilního prostředí. Sociální pracovníci se taktéž významným způsobem podílí na utváření podmínek, výchovných programů a mimo jiné působí na vězněné osoby, jak již bylo uvedeno výše, aby došlo k jejich nápravě a následné resocializaci.

Výkon trestu odnětí svobody není jediným trestem, který může být odsouzenému člověku uložen. Kromě výše uvedeného může být uložen například dohled nad alternativním trestem, kterým je pověřována Probační a mediační služba. I přes to, že se soudy snaží o ukládání alternativních trestů, přeplněné věznice a častá recidiva svědčí o tom, že trest odnětí svobody je nenahraditelný druh postihu a nezastupitelný prostředek k ochraně společnosti.

Podíl žen ve vězeňské populaci je velmi nízký, avšak tyto odsouzené mají specifické potřeby, nejen fyziologické, ale i biologické. Výkon trestu žen se na určitých místech liší od výkonu trestu mužů – například v možnosti vychovávat ve věznici nezletilé dítě. Ženy taktéž musí být odděleny od mužů, zejména z důvodu bezpečnosti.

Sociální pracovníci jsou známí především z neziskových organizací, domovů pro seniory, úřadů, ale o sociálních pracovnících ve věznicích se téměř nemluví. Přitom právě v tomto odvětví musí mít sociální pracovník určité schopnosti a dovednosti – zejména nenechat se ovlivnit vězni, kteří si odpykávají trest často za závažnou trestnou činnost.

Sociální práce v penitenciárním prostředí je jak velmi významná, tak podle mého stejnou měrou i velmi nedoceněná, proto jsem se rozhodla o tématu, které se mě dotýká i z profesního hlediska, napsat magisterskou práci.

Tato magisterská práce s názvem Sociální práce s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody je rozdělena do dvou částí – teoretické a empirické. Teoretická část této práce je rozdělena do 4 kapitol. První kapitola nám představuje vězeňství a výkon trestu odnětí svobody, konkrétněji vězeňství v České republice včetně legislativy, diferenciaci věznic, a nakonec vysvětluje rozdíl

mezi výkonem vazby a výkonem trestu, zaměřím se také na prostupnou skupinu vnitřní diferenciaci, kde jsou vězni zařazeni na základě hodnocení. Druhá kapitola nám představuje specifické skupiny ve výkonu trestu, jimiž jsou mladiství, trvale pracovní nezařaditelní a matky. Třetí kapitola nám přibližuje profesi sociálního pracovníka ve vězeňství, taktéž stručnou náplň práce ostatních odborných zaměstnanců. Dále jsou zde uvedeny extramurální aktivity, souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (SARPO) či Mezinárodní vězeňské společnosti, a také standardizované programy zacházení. Poslední kapitola z teoretické části je výčetem dvou nejčastějších teorií sociální práce, které se objevily v rozhovorech s respondenty v empirické části – úkolově orientovaný přístup a teorie zplnomocnění.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit, jak sociální pracovníci pracují s matkami vy výkonu trestu odnětí svobody. Empirická část je pomyslně rozdělena na tři kapitoly, a to na kapitolu zabývající se metodologií výzkumu, samotného popisu a interpretace dosažených výsledků, a nakonec shrnutím těchto výsledků. Popis a interpretace získaných dat má 4 podkapitoly – nejčastější problém u odsouzených žen, způsob práce s odsouzenými, kde dle rozhovorů vyplynulo, že nejpoužívanější je úkolově orientovaný přístup a teorie zplnomocnění, rozdíly mezi odsouzenými muži a ženami, a nakonec limity sociální práce ve vězeňství.

1 Vězeňství, výkon trestu odnětí svobody

Magisterská práce se zabývá profesí sociálního pracovníka ve věznici, považují tak za důležité v této kapitole popsat vězeňství v České republice a také jeho legislativu. Dále je zde představena diferenciací věznic, které primárně dělíme na věznici s ostrahou a zvýšenou ostrahou. Nakonec zde nalezneme srovnání výkonu vazby a trestu odnětí svobody.

1.1 Vězeňství v České republice

Činnost státu v rámci trestního práva týkající se zadržování pachatelů trestného činu, izolace a nápravy zajišťuje Vězeňská služba ČR. Jak uvádí na svých webových stránkách, zajišťuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody. Dále také zajišťuje bezpečnost a pořádek v soudních budovách (justiční stráž), spravuje a střeží věznice (a detenční ústavy) a zajišťuje eskorty vězněných osob.

Vězeňská služba je ozbrojený bezpečnostní sbor, který řídí generální ředitel Vězeňské služby, jmenuje a odvolává jej ministr spravedlnosti, kterému se taktéž generální ředitel odpovídá za činnost Vězeňské služby (§ 1 odst. 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky).

Vězeňská služba zaměstnává dvě kategorie zaměstnanců. V první řadě se jedná o služební poměr a tento se řídí zákonem č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, v platném znění. V druhé řadě se jedná o pracovní právní poměr a tento se řídí naopak zákonem č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v platném znění. Ve věznicích pracují týmy pracovníků odborného zacházení, kam patří speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník, dále vychovatel a dozorce s odpovídající speciální odbornou přípravou (§ 2 odst. 2 Vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

V České republice máme v současné době 10 vazebních věznic a 25 věznic, jejichž ostrahu a správu provádí Vězeňská služba ČR (Obrázek č. 1). Muži jsou odděleně od žen, obvinění jsou odděleně od odsouzených. Ženy mohou vykonávat trest odnětí svobody ve věznici Velké Přílepy (věznice se středním stupněm zabezpečení) a Řepy (věznice s nízkým stupněm zabezpečení) které spadají pod Vazební věznici Praha Ruzyně. Dále také ve Věznici Světlá nad Sázavou (věznice s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení), kde je mimo jiné i specializované oddělení pro matky nezletilých dětí, Věznice Nové Sedlo-objekt Drahonice

(věznice se středním a vysokým stupněm zabezpečení), nebo Věznice Opava (věznice s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení).

Vězeňská služba České republiky na svých internetových stránkách uvádí pravidelné statistiky, kdy k 30.9.2023 máme celkem 16 428 odsouzených mužů a 1 603 odsouzených žen, celkem tedy 18 031 odsouzených vězňů. K tomuto počtu lze přičíst také 113 chovanců v detenčním ústavu.

Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR

Obrázek č. 1: Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů (Vězeňská služba ČR, 2013, online)

1.1.1 Legislativa v ČR

Právní normy, které upravují věznění osob, jsou:

- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník – místní a časová působnost trestních zákonů, základy trestní odpovědnosti, účastníci trestných činů, okolnosti
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) – upravuje postup orgánů činných v trestním řízení

- Zákon č. 555/1992 Sb., O vězeňské službě a justiční strážní – stanovuje rozsah výkonu vazby, zabezpečovací detence a výkonu trestu odnětí svobody,
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody – upravuje pobyt ve vězení během výkonu trestu
- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby – upravuje pobyt ve vazbě,
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě – úkony probace a mediace v souvislosti s trestním řízením,
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb. – konkrétnější úprava výkonu trestu odnětí svobody, práva a povinnosti odsouzených, postavení příslušníků a občanských pracovníků Vězeňské služby,
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb. – konkrétnější úprava výkonu vazby, práva a povinnosti obviněných.

1.2 Diferenciace věznic

„Důvodem diferencovaného výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic je snaha, aby pachatelé odsouzení za méně závažné trestné činy nepřicházeli do styku s pachateli závažnější trestné činnosti, nedocházelo tak k jejich nežádoucím ovlivnění a mohlo na ně být působeno různě účinnými prostředky k jejich nápravě.“ (Chmelík, Novotný a Stočesová, 2016, s. 218)

Co se týče typů věznic, tyto před 1.10.2017 byly čtyři – dohled, dozor, ostraha a zvýšená ostraha. Následně v souladu se změnami, které zavedl zákon č. 58/2017 Sb., došlo k redukci základních typů věznic ze čtyř výše zmíněných na dva. Nyní se jedná o věznici s ostrahou a zvýšenou ostrahou. Od okamžiku nabytí účinnosti výše zmíněného zákona se postupuje podle mechanismu na určení stupně zabezpečení, na základě kterého jsou odsouzení umístěni do věznice s ostrahou. Jedná se o tři oddělení podle stupně zabezpečení – oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. O zařazení odsouzeného do konkrétního stupně zabezpečení rozhoduje Vězeňská služba ČR – ředitel věznice na základě doporučení odborné komise).

„Zajištění vnitřní bezpečnosti souvisí s otázkou možností volného pohybu odsouzených v areálu věznice, s jejich kontrolou, s možností pobytu mimo věznici za účelem práce, volnočasových aktivit či průběhem návštěv.“ (Kalvodová, 2012, s. 24)

„Z hlediska vnějšího střežení se typy věznic odlišují tím, zda v nich jsou či nejsou užívány speciální – stavebně technické prostředky (např. zdi, ploty s ostnatým drátem) a ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených.“ (Kalvodová, 2012, s. 24)

1.2.1 Věznice s ostrahou

Dle § 56 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, se do věznice s ostrahou zařadí odsouzení, u kterého nejsou splněny podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. Věznice s ostrahou se dělí do tří oddělení podle stupně zabezpečení – oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Daný stupeň zabezpečení se určuje na základě vyhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik.

Po změně v roce 2017 do věznice s ostrahou spadají vězni, kteří byli dříve zařazeni do věznice s dohledem, dozorem a ostrahou.

Nízký stupeň zabezpečení

- Odsouzení s nízkým vnějším a vnitřním rizikem
 - odsouzený za nedbalostní trestný čin k trestu kratšímu než 3 roky (pokud u něj nebyly zjištěny skutečnosti odůvodňující umístění do oddělení s vyšším stupněm zabezpečení)
 - odsouzený za úmyslný trestný čin k trestu kratšímu než 1 rok, který doposud nebyl ve výkonu trestu, a není odsouzen za trestný čin v sexuální oblasti, násilný trestný čin, trestný čin zahrnující nakládání s omamnými a psychotropními látkami (nebo trestný čin spáchaný pod vlivem takové látky) (§ 6a vyhlášky č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody)
- Odsouzení v tomto stupni zabezpečení se pohybují bez omezení a mohou pracovat na pracovišti mimo věznici (Raszková, Svoboda Hoferková, 2018). S povolením ředitele věznice se mohou odsouzení mimo věznici pohybovat i bez doprovodu zaměstnance Vězeňské služby ČR. Mimo jiné se například návštěvy uskutečňují bez dohledu nebo mohou odsouzení mimo pracovní dobu nosit civilní oděv.

Střední stupeň zabezpečení

- Odsouzení se středním vnějším a vnitřním rizikem

- Odsouzený na nedbalostní trestný čin k trestu přesahujícím 3 roky (pokud u něj nebyly zjištěny skutečnosti odůvodňující umístění do oddělení s vyšším nebo nižším stupněm zabezpečení)
 - Odsouzený za úmyslný trestný čin k trestu nepřesahujícím 3 roky, který je ve výkonu trestu nejvýše potřetí, a pokud není odsouzen za trestný čin v sexuální oblasti, násilný trestný čin, trestný čin zahrnující nakládání s omamnými a psychotropními látkami (nebo trestný čin spáchaný pod vlivem takové látky)
- (§ 6a vyhlášky č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

Vysoký stupeň zabezpečení

- Odsouzení s vysokým vnějším a vnitřním rizikem
 - Odsouzený za trestný čin, u kterého nejsou splněny podmínky pro umístění do oddělení s nízkým nebo středním stupněm zabezpečení (§ 6a vyhlášky č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).
 - Při posuzování se zohledňuje – míra rizika opětovného selhání vyplývající z trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestů, hrozba útěky a další trestní řízení.

1.2.2 Věznice se zvýšenou ostrahou

Dle Sochůrka (2007) se do věznice se zvýšenou ostrahou zařazují odsouzení:

- Kterým byl uložen trest odnětí svobody na doživotí
- Kteří jsou považováni za nebezpečné recidivisty
- Kterým byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody nejméně na 8 let
- Kteří jsou odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních 5 letech utekl z vazby nebo výkonu trestu (Sochůrek, 2007).

Odsouzení se ve věznici se zvýšenou ostrahou pohybují pouze pod dohledem příslušníka Vězeňské služby ČR, jsou uzamykáni na celách, které jsou vybaveny hygienickým zařízením.

Odsouzení vykonávají práci na celách, případně na pracovišti uvnitř věznice, kde jsou každých 30 minut kontrolováni zaměstnanci Vězeňské služby. Návštěvy odsouzených jsou možné pouze za dohledu příslušníka Vězeňské služby (Raszková, Svoboda Hoferková, 2018).

1.3 Vazba a výkon trestu odnětí svobody

Vazba smí trvat pouze nezbytně nutnou dobu a v průběhu jejího trvání orgány činné v trestním řízení zkoumají, zda důvody vazby stále trvají. Následně je obviněný buďto propuštěn na svobodu, nebo se z něj rozsudkem soudu stává odsouzený k výkonu trestu.

1.3.1 Výkon vazby

Výkon vazby se řídí zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Z podezřelého se stává obviněný v případě, že je proti němu zahájeno trestní řízení. Po zahájení trestního řízení lze proti obviněnému použít prostředky, které určuje trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním – trestní řád). Právě jedním z těchto prostředků je vazba (má s výkonem trestu odnětí svobody společné znaky, nicméně zde není prokázána vina). Orgánem zajišťujícím výkon vazby je Vězeňská služba ČR (§ 3 zákona č. 293/1993., o výkonu vazby).

Trestní řád v ustanovení **§ 67 uvádí tři druhy vazebních důvodů - § 67 a) – vazba útěková, § 67 c) – vazba předstižná a § 67 b) – vazba koluzní.**

§ 67 trestního řádu nám uvádí případy, kdy smí být obviněný do vazby, a to, pokud je důvodná obava, že:

- a) že uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo hrozí-li mu vysoký trest,
- b) že bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo
- c) že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil.

Dokud není osoba, proti které se vede trestní řízení odsouzena pravomocným rozsudkem soudu, je nutno na ní pohlížet jako na nevinnou (§ 2 trestního řádu.).

Po nařízení hlavního líčení se z obviněného stává obžalovaný. V případě, že je nad obžalovaným vydán pravomocný rozsudek soudu, který nabyl právní moci, stává se z něj odsouzený (§ 12, odst. 8 a 9 trestního řádu).

1.3.2 Výkon trestu odnětí svobody

„Účelem trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona je třeba rozumět účel trestu obecně.“ (Kalvodová, 2012, s. 2)

Výkon trestu odnětí svobody se řídí zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V § 1 odst. 2 je uvedeno, že „Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčení trestné činnosti.“ Následně v § 2 je uvedeno, že výkon trestu odnětí svobody může být konáván pouze takovým způsobem, který respektuje důstojnost odsouzeného. Způsob výkonu trestu by měl omezovat škodlivé účinky, které uvěznění může na odsouzeného mít – zároveň ale nesmí být ohrožena daná potřeba ochrany společnosti. S odsouzeným musí být během výkonu trestu odnětí svobody jednáno tak, aby bylo zachováno jeho zdraví. Pokud to výkon trestu umožňuje, měly by se podporovat postoje a dovednosti, které po propuštění danému odsouzenému umožní resocializaci a vedení samostatného života v souladu s právním řádem (§ 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody).

Pro dosažení účelu trestu odnětí svobody je ovšem nezbytným předpokladem fungování celého vězeňského systému – této problematice se věnuje Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Konkrétním příkladem je tvorba dlouhodobých koncepcí vězeňství, kde se stanoví směry dalšího vývoje, jeho zefektivnění a prohlubování humanizace.

Koncepci vězeňství do roku 2015 následovalo vyhodnocení Ministerstva spravedlnosti a také značné rozšíření v podobě Koncepce vězeňství do roku 2025.

Koncepce vězeňství do roku 2025 uvádí: *„Je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, nemůže být ale vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a v neposlední řadě fungování sociálního systému státu. S ohledem na skutečnost, že drtivá většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady a to, že příprava na propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznic začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.“*

Jelínek uvádí, že o tom, zda trest odnětí svobody plní svůj účel, lze pochybovat a je samotný výkon trestu odnětí svobody je dlouhodobě podrobován kritice – neefektivnost (a to jak z pohledu nápravy pachatele, tak z hlediska vysokých finančních nákladů na výkon trestu) (Jelínek, 2009).

Při výkonu trestu odnětí svobody dochází ke vzniku „umělého prostředí“ a ke koncentraci nejnarušnějších odsouzených, z čehož plyne to, že je nepodmíněný trest odnětí svobody přirozeně spjatý se špatnými vlivy plynoucích zejména ze strany ostatních spoluvězňů, kterým je odsouzený vystaven ve dne i v noci. Výkon trestu narušuje nejen svazky sociálně škodlivé, ale často také ty sociálně užitečné v podobě rozbití rodin, rozvodů, ztrátě zaměstnání apod. (Novotný, 1969).

V případě dlouhodobých trestů toto pokračuje i po propuštění na svobodu. Novotný dále uvádí, že u odsouzených může dojít i k otrlosti, otupělosti, lhostejnosti, lži, podvodu, pokrytectví či pocitům méněcennosti. Vzhledem k tomu, že nepochybně částečně bereme svobodu rozhodování tomu, koho chceme naučit, aby se v budoucnu rozhodoval správně, může dojít i k narušení volných vlastností (Novotný, 1969).

1.3.3 Specifická trestná činnost

Za specifickou trestnou činností považujeme úmyslné trestné činy, jejichž obsahem je závažné kriminální chování. Důsledkem takovéto trestné činnosti je způsobená újma.

Jedná se o trestné činy:

- Proti životu a zdraví, trestné činy násilné povahy – prvek násilí je přítomen primárně (např. vražda), nebo sekundárně (např. ukradené věci za použití násilí), tedy k naplnění skutkové podstaty trestného činu je potřeba prvek násilí.
- Proti lidské důstojnosti se sexuálním kontextem – sem patří sexuálně motivované trestné činy (např. znásilnění), nebo trestné činy se sexuální tematikou (šíření pornografie), primárním motivem je zde finanční prospěch.
- Obecně nebezpečné s drogovým kontextem – zde se jedná o ty trestné činy, kde není podstatné, zda je pachatel uživatelem drog nebo je trestná činnost spáchaná v souvislosti s jejich užíváním (Petras, Hůrka, 2023, s. 38).

1.4 Prostupná skupina vnitřní diference

Prostupná skupina vnitřní diference, dále PSVD, je systém pozitivní motivace odsouzených. Odsouzení jsou během svého výkonu trestu odnětí svobody zařazováni do jednotlivých skupin, a o na základě změn v přístupu, chování a jednání, plnění povinností, plnění programu zacházení nebo také podle charakteristiky osobnosti. O jejich zařazení do PSVD rozhoduje ředitel, a to na návrh odborných zaměstnanců (§ 39 vyhlášky č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

- I. PSVD – odsouzení v této skupině aktivně plní program zacházení, vnitřní řád a chovají se vzorně a bezproblémově
- II. PSVD – zde jsou automaticky umísťováni všichni nově přijatí, průměrní odsouzení
- III. PSV – odsouzení v této skupině neplní program zacházení, chovají se v rozporu s vnitřním řádem

2 Specifické skupiny ve VTOS

Kateřina Nedbálková ve své knize Spoutaná rozkoř uvádí, že „statistiky a studie v různých společnostech se shodují v tom, že převážná většina zdržených, usvědčených a odsouzených jsou muži, což naznačuje, že zločin je mužskou aktivitou. Ženy tvoří zhruba 5 % vězeňské populace ve všech západních zemích, kdy ani Česká republika není výjimkou. Vězení je tedy mužsky kódovaným prostorem. Muž se zdá být normou naplňující jak deviantní chování (kriminálník), tak jako složka represivního potlačení (dozorce). Ženy a vězení byly dlouhou dobu vnímány jako dvě navzájem nesouvisející entity.“ Dále ve své knize píše, v případě, že se ženy do vězení skutečně dostaly, kriminologové vnímaly jako opravdová monstra. Spíše, než zločinci byly ženy ve vězení vnímány jako padlé ženy, kterým je potřeba pomoci (Nedbálková, 2006, s. 8-9).

Z výše uvedeného vyplývá, že muži jsou typickou skupinou ve výkonu trestu. Typickou proto, že jich je ve výkonu trestu o mnoho více, než žen. Konkrétně je k 31.10.2023 dle webu Vězeňské služby www.vscr.cz přesně 1 685 žen z celkově 17 778 odsouzených, tedy mužů je 16 093.

V. Počet odsouzených v jednotlivých typech věznic k: 30.09.2023

Typ věznic	O b ě a n é Ā R			C i z i n c i			Celkem
	Muži	Ženy	Úhrnem	Muži	Ženy	Úhrnem	
Ostraha nízký	584	167	751	55	8	63	814
Ostraha střední	3 633	601	4 234	216	22	238	4 472
Ostraha vysoký	9 928	678	10 606	660	37	697	11 303
Ostraha neumístěno	197	33	230	20	3	23	253
Zvýšená ostraha	949	46	995	124	3	127	1 122
Dospělí úhrnem	15 291	1 525	16 816	1 075	73	1 148	17 964
Mladiství	59	5	64	3	0	3	67
Detence	98	11	109	4	0	4	113
Celkem	15 448	1 541	16 989	1 082	73	1 155	18 144

Obrázek č. 2: Počet odsouzených v jednotlivých typech věznic k 30.9.2023 (Vězeňská služba, online)

Kromě zjevného rozdělení na muže a ženy, máme specifickou skupinu v podobě mladistvých či trvale pracovně nezařaditelných. Tyto dvě skupiny představím stručně a zaměřím se na specifickou skupinu žen a matek s dětmi.

2.1 Mladiství

„Výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých se intenzivněji zaměřuje na naplnění jeho výchovně integrativní funkce“ (Černíková a kol., 2008, 109) Činí tak pomocí specifických programů, a to i ve výkonu vazby – tento fakt je naplňován i pomocí odlišné vnitřní diferenciací. „V programech zacházení mají prioritní místo vzdělávací činnosti“ (Černíková a kol., 2008, s. 111).

Dle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech zákona se mládeží rozumí jak děti, tak mladiství. Jako mladistvý se označuje osoba starší 15 let, která nedovršila plnoletosti. Trestní sazby u mladistvých jsou obvykle poloviční, oproti dospělým. Trestný čin spáchaný mladistvým nazýváme proviněním.

Pro mladistvé jsou k výkonu trestního opatření trestu odnětí svobody určeny věznice ve Všehrdech a v Opavě; pro mladistvé dívky ve Světlé nad Sázavou, trestní oddělení je zřízeno také v Pardubicích. (www.vscr.cz)

2.2 Trvale pracovně nezařaditelní

Kromě všech již zmíněných skupin obviněných či odsouzených najdeme ve věznicích také osoby vysokého věku, invalidní či chronicky nemocné lidi (Lešková, 2013).

Osoby ve věku nad 65 let či osoby nemocné nemohou být pracovně zařazeny (Černíková, 2008). Invalidní odsouzení jsou ubytováni odděleně od „neinvalidních“ na specializovaném oddělení TPN (trvale pracovně nezařaditelní). V některých případech může soud rozhodnout o přerušení trestu – specificky těhotné ženy (soud může přerušit až na 1 rok). Vždy je kladen důraz na důstojné podmínky během naplňování výkonu trestu odnětí svobody.

Web Vězeňské služby www.vscr.cz uvádí: *„Odsouzení trvale pracovně nezařaditelní jsou charakterizováni v § 69 zákona o výkonu trestu odnětí svobody (z. č. 169/1999 Sb.) Jedná se o osoby starší 65 let, pokud samy nepožádají o zařazení do práce; osoby, které byly uznány invalidními ve třetím stupni, ledaže samy požádají o zařazení do práce a jejich pracovní schopnost takovéto zařazení připouští, nebo osoby, jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení.“*

2.3 Ženy a matky s dětmi

Rozdíly v zacházení mezi odsouzenými ženami a muži jsou dány zejména fyziologickou odlišností. Ženy mají například umožněno denní koupání (zejm. z důvodu menstruačního cyklu) nebo mají podmínky pro praní osobního prádla. Koupáním se rozumí sprchování přiměřeně teplou vodou v délce alespoň 7 minut, toto je dle ombudsmana dostatečná doba pro provedení základní hygieny (Motejl, 2010, s. 76-77).

Jak uvádí Akademie Vězeňské služby ve svém studijním materiálu Penologie (2022, s. 71), pokud se obviněné ženě ve výkonu vazby narodí dítě, může jej mít na základě rozhodnutí ředitele vazební věznice u sebe a starat se o něj (z pravidla do 1 roku) za předpokladu, že dítě nebylo soudem svěřeno do péče jiné osoby. Ředitel si před svým rozhodnutím nejprve vyžádá zprávu od ošetřujícího lékaře a orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Pokud se jedná o matku (těhotnou, po porodu nebo matku, která pečuje o dítě), jsou dána tato specifika:

„Matka pečující celodenně o dítě dbá o zdraví a tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte, připravuje stravu, zajišťuje hygienu, praní, žehlení a úklid. Aktivně tráví čas s dítětem formou vycházek, her, výtvarných, hudebních a sportovních činností odpovídajících věku dítěte. Zdravotní péči zajišťuje VS ČR, vše ostatní hradí matka z vlastních prostředků. Tyto ženy mohou nosit civilní oděv a obuv dle svého uvážení. Program zacházení = celodenní péče o dítě. Matka má dítě u sebe v samostatné ložnici, kde je pro dítě postel s matrací, přebalovací pult, skříň na dětské prádlo a kosmetiku, ohrádka a umyvadlo.“ (NGŘ 29/2020 kterým se stanoví podmínky pro výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou).

„Důležité místo v programu mají aktivity, kdy mohou odsouzené ženy uplatnit své přirozené schopnosti a dovednosti“ (Vězeňská služba České republiky, 2016).

Co se týče kázeňských trestů, tyto jsou totožné s běžnými kázeňskými tresty, platí zde pouze výjimka u žen těhotných a žen, které jsou méně než 6 měsíců po porodu dítěte. Odsouzeným ženám matkách je možné prodloužit přerušování trestu až o 10 dnů.

Své tresty odnětí svobody si odsouzené ženy vykonávají ve věznici Světlá nad Sázavou, věznic Nové Sedlo-objekt Drahonice, Vazební věznice Praha Ruzyně – objekt Řepy a Velké Přílepy, a věznice Opava (Akademie VS ČR, 2022, s. 71).

Základní účel společného výkonu trestu odnětí svobody matky a jejího dítěte stanoví vnitřní řád pro odsouzené Věznice Světlé nad Sázavou, konkrétně čl. 35 odst. 3. Tento uvádí, že *„Základními cíli SpO (specializovaného oddílu) jsou posilování a rozvíjení kladné citové vazby mezi matkou a dítětem, vytvoření pevného vztahu vedoucího k rodičovské zodpovědnosti, uspokojování veškerých potřeb dětí při respektování daného stavu a stupně vývoje dítěte, rozvíjení pocitu samostatnosti a zodpovědnosti u odsouzených žen, stimulování pozitivních postojů a dovedností, které jsou žádoucí pro návrat do společnosti, vedení matek ke komplexní péči o duševní a psychický rozvoj dítěte.“*

Women's Health in Prison je mezinárodní dokument zabývající se výhradně životem odsouzených žen ve vězení. Světová zdravotnická organizace tento dokument vydala v roce 2009 a mimo jiné také poukazuje na to, že se často neřeší zdravotní problémy žen, jelikož 90 % vězeňské populace tvoří muži, pro něž především byly vězeňské systémy určeny. Ve věznicích se často neumí vypořádat s menstruací, kdy chybí například hygienické vložky (s. 30).

V dokumentu Vězeňské služby Vězněné ženy ve světě (s. 5) nalezneme, že ženám, které se ocitnou za mřížemi, by se měla věnovat zvláštní pozornost, jelikož jsou často oběti fyzického nebo sexuálního násilí a trpí často neléčenými zdravotními problémy – ty mohou vycházet z dlouhodobého užívání drog, sexuálního zneužívání nebo celkově špatné zdravotní péče.

Co se týče právě zdravotní péče, odsouzeným ženám by měla být kromě pravidelné gynekologické péče poskytnuta možnost preventivních vyšetření na rakovinu prsu nebo dělohy, kvalita těchto poskytovaných služeb by se měla rovnat standardu (tamtéž, s. 18). Pokud odsouzená žena užívala antikoncepci, měla by mít tuto možnost i ve věznici. Podmínkou ovšem je, že antikoncepci užívá za účelem zmírnění bolestivého průběhu menstruace, nikoli za účelem zabránění otěhotnění (tamtéž, s. 19)

Naše právní úprava je ve vztahu k ženám poměrně stručná – zákon o výkonu trestu odnětí svobody se specifikací odsouzených žen dotýká v § 67, 68 a 69. Také hlava IV řádu výkonu trestu odnětí svobody stanoví, že *„vnitřní řád věznice, obsah a formy zacházení s odsouzenými ženami musí přihlížet k psychickým a fyziologickým zvláštnostem žen, k zvláštním potřebám žen těhotných, žen krátce po porodu a taktéž kojících matek.“* (§89, odst. 1)

3 Sociální pracovník ve výkonu trestu odnětí svobody

„Se souslovím „sociální práce“ spojují lidé různé představy. Na tom není nic divného. V kulturně pestré společnosti je obraz toho, čemu lidé říkají „sociální práce“, různorodý.“ (Musil, 2008, s. 60)

Na úvod bych v této kapitole chtěla obecně představit sociální práci a její cíle a metody. Sociální práce je dle Matouška společenskovední disciplína, jejímž cílem je odhalování, zmírňování, a hlavně řešení sociálních problémů. Sociální pracovníci pomáhají jak jednotlivcům, tak i skupinám k lepšímu sociálnímu uplatnění (Matoušek, 2001).

Dle Mátela jsou cíle sociální práce následující:

- Zkvalitnění života občanů ve společnosti,
- Předcházení sociálního vyloučení,
- Pomoc v mezilidských vztazích,
- Prosazování sociální změny,
- Pomoc občanům v řádném sociálním fungování,
- Rozvíjení potenciálu klientů (Mátel, 2019).

Matoušek rozlišuje čtyři metody sociální práce. Tyto metody mohou být rozlišené jak na mikroúroveň, střední úroveň, tak i makroúroveň. Mikroúroveň je případová práce, střední úroveň je práce s rodinami (a malými skupinami) a makroúroveň je práce s organizacemi, komunitami – velkými skupinami osob.

Případovou studii rozumí Matoušek „*individuální podporování klientovy schopnosti vyrovnat se s problémy.*“ (Matoušek, 2001, s. 14). Jedná se o vedení případu, zdůrazňuje koordinační a mediační dovednosti sociálního pracovníka.

Skupinová práce prezentuje aktivity se skupinou. Může se jednat například o kurzy, víkendové aktivity atd. cílem skupinové práce může být dle Matouška zpětná vazba pro klienta o tom, jak ho druzí lidé vnímají, případně získání naděje na vyřešení problému nebo naopak pomoc druhým.

Práce s rodinou je už zaměřená poněkud úzce a jedná se, jak název napovídá, o aktivity pro rodinu nebo skupinu rodin. Tyto aktivity jsou nejčastěji ve formě poradenství, a to pro rodiče, které se rozvádějí, pro rodiče dětí užívající návykové látky nebo třeba pro rodiče, které si adoptovaly dítě. Patří sem také rodinná terapie, která se pomáhá ke zlepšení fungování rodiny, vymezení jednotlivých členů nebo se snaží o lepší rodinnou komunikaci.

Nakonec komunitní práce zakládá na organizaci akcí místního společenství s cílem naplnit určité místní potřeby nebo vyřešit místní konflikt. Sociální pracovník zde analyzuje určitý problém, plánuje jeho řešení, koordinuje činnost účastníků a vyhodnocuje její účinky.

Jak uvádí VS ČR na svých internetových stránkách v kategorii Sociální práce ve vězeňství: *„Práva a povinnosti sociálního pracovníka vycházejí z Katalogu prací a jsou definovány právním systémem, zaměstnavatelem, profesními standardy a etickým kodexem. Cílem je porozumět problémovému chování odsouzeného v sociálním kontextu a adekvátně reagovat.“*

Služby sociální práce jsou ve věznici nabízeny již téměř sto let (Matejkowski, Johnson, Severson, 2014). Personál vězeňské služby je rozdělen na příslušníky ve služebním poměru a zaměstnance v pracovním poměru, kam patří právě profese sociálního pracovníka.

Sociální pracovník ve věznici se řídí zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tento zákon ovšem sociální práci ve výkonu trestu odnětí svobody jako formu nebo druh sociální služby neupravuje, nalezneme zde ovšem paragrafy týkající se odborné způsobilosti a dalšího vzdělávání. Samotné úkoly sociálního pracovníka ve věznici nalezneme ve vnitřním předpise, a to v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 2/2022. Podle tohoto Nařízení je sociální pracovník jedním z odborných zaměstnanců oddělení výkonu trestu, a je přímo podřízen vedoucímu tohoto oddělení. Personál vězeňské služby je rozdělen na příslušníky ve služebním poměru a zaměstnance v pracovním poměru, kam spadá právě profese sociálního pracovníka.

Sociální pracovnice Mgr. Jiřina Hanzelová v Sociálních novinkách uvedla: *„Ve věznicích při současném počtu 21 765 vězněných osob (ke dni 7.9.2018) pracuje zhruba 116 sociálních pracovníků.“* Za těchto dat by na jednoho sociálního pracovníka připadalo 187 klientů.

Dle statistických údajů VS ČR v současnosti máme k únoru 2024 celkem 19 768 vězněných osob (spadají sem jak obvinění, tak odsouzení, včetně chovanců v detenčním ústavu).

Sociální pracovník:

- „zjišťuje sociální situaci u osob ve výkonu trestu za účelem zpracování sociálního posouzení, které je podkladem pro sestavení komplexní zprávy o odsouzeném,
- posuzuje potřeby a mapuje rizika odsouzených v souvislosti s předcházením nepříznivé sociální situace během věznění a po propuštění, a na základě těchto zjištění zpracovává doporučení a návrhy pro řešení do komplexní zprávy,
- poskytuje odsouzeným umístěným ve standardních nebo specializovaných oddílech sociálně-právní poradenství, sociální práci zaměřuje na jedince, rodiny a skupiny se zvýšenými riziky v důsledku problémového způsobu života a v důsledku prizonizace,
- poskytuje odbornou sociální práci při socializaci a resocializaci, poradenskou činnost, která obsahuje i zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně-terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, a dále je aktivní v protidrogové prevenci,
- podle svého odborného zaměření a místních podmínek vede nejméně jednu aktivitu programu zacházení z oblasti speciálních výchovných nebo vzdělávacích aktivit, které se zaměřují na oblast příčin a důsledků páchaní trestné činnosti a podporují takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění řádný soběstačný život,
- zprostředkovává kontakty s nestátními neziskovými organizacemi zajišťujícími zejména sociální služby, podporu nebo ochranu osob se zdravotním postižením a znevýhodněných osob, charitativní činnost,
- spolupracuje s orgány sociálního zabezpečení,
- vypracovává sociální posouzení v rámci komplexní zprávy včetně její aktualizace s příslušným doporučením pro stanovení programu zacházení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán,
- navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů.“ (Akademie Vězeňské služby, 2022, s. 99)

Sociální pracovník ve věznici provádí s osobami ve výkonu trestu skupinové i individuální pohovory, řeší požadavky a dotazy vězňených osob, spolupracuje s dalšími odbornými zaměstnanci na vstupním posouzení odsouzeného a následném vytváření programu zacházení. Dále má na starosti rekvalifikační a vzdělávací programy, s čímž jsou také spojeny návrhy na aktivity odsouzených a návrhy týkající se přerušování trestu a následného opuštění věznice. Účastní se odborných komisí a spolupracuje s neziskovými organizacemi, také vede pohovory s blízkými osobami odsouzených (Vašíčková, 2013).

Sociální pracovnice Mgr. Hanzelová v Sociálních novinkách uvádí, že právě velká šířka problematiky vyžaduje od sociálních pracovníků odborné kompetence, a to jak z oblasti teorií a metod sociální práce, tak pedagogiky, neméně také z práva, sociálního zabezpečení, široce také z krizové intervence či psychologie. Sociální pracovník ve věznici by měl být v podstatě univerzální a oplývat velkým množstvím znalostí z různých oblastí. Prostředí věznic, jakožto prostředí velmi specifické, klade na sociální pracovníky zvýšené požadavky v oblasti sociálně psychologických dovedností a mediace. Ve věznicích, kde je i část vazební, je po sociálních pracovnicích vyžadováno také, pokud není přítomen psycholog, aby eliminovali riziko sebevražd a odůvodnili případná opatření.

Následujících deset let bude sociální práce s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody ovlivněno Konceptí vězeňství do roku 2025, kde je mimo jiné také uvedeno, že úspěšnost reformy vězeňského systému závisí z velké míry na personálu. Velmi důležité jsou tedy podmínky pracovního procesu a motivace zaměstnanců.

„Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět.“ (Krejčíková, Treznerová, 2013, s. 28)

Odsouzeným, kteří se připravují na propuštění, poskytuje sociální pracovník penitenciární péči. Tato penitenciární péče, tedy práce s odsouzenými před propuštěním, je povinná ve věznicích s ostrahou a také u těch, kteří ve věznici strávili více než tři roky. Hlavním cílem je usnadnit vězňeným osobám přechod do společnosti mimo vězeňské prostředí (Tomeš, 2015). Na penitenciární péči by měla navazovat péče postpenitenciární, tedy péče po propuštění. Tato péče zahrnuje mimo jiné pomoc se zaměstnáním nebo bydlením. Cílem této péče je hlavně

navrácení a znovu začlenění do společnosti a prevence dalšího nežádoucího kriminálního jednání.

3.1 Další odborní zaměstnanci

Kromě sociálního pracovníka mezi odborné zaměstnance – specialisty – patří také speciální pedagog, psycholog či pedagog volného času. Je možné sem zařadit u duchovní, kteří spadají přímo pod vedoucího oddělení výkonu trestu. Funkce odborného zaměstnance je pojata jako civilní.

Speciální pedagog

Speciální pedagog, jak je již výše uvedeno, patří mezi odborné zaměstnance věznic a řídí činnost pedagogů volného času a vychovatelů. Mezi jeho hlavní činnosti patří kromě jiného vypracování odborných zpráv na základě vstupních pohovorů. Vypracovává doporučení programu zacházení na základě zpracované komplexní zprávy a spolu s ostatními odbornými zaměstnanci tento program zacházení vyhodnocuje a aktualizuje. Může vést speciálně výchovné nebo vzdělávací aktivity a často odborně působí v poradně protidrogové prevence. Má také kázeňskou pravomoc (Nařízení Generálního ředitele č. 2/2022).

Psycholog

Psycholog je zcela nezastupitelným odborníkem. Provádí vstupní pohovory, podílí se na speciálně výchovných aktivitách a podílí se na stanovení programu zacházení. U těch odsouzených, u kterých hrozí sebepoškození, odmítají stravu, či se nachází v podobném krizovém stavu, provádí zvýšený psychologický dohled a stanovuje preventivní opatření k potlačení mimořádných událostí. Nezbytná je také spolupráce s lékařem. Podílí se na rozhodnutí o přeřazení odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci či rozhodnutí ohledně přerušení výkonu trestu (Nařízení Generálního ředitele č. 2/2022).

Pedagog volného času

Tento odborný pracovník organizuje volnočasové aktivity pro odsouzené – mimopracovní zájmové aktivity, a to jak skupinové, tak individuální. Organizuje také kulturní akce, vede aktivity programu zacházení, či organizuje extramurální aktivity.

3.2 SARPO

Jak již bylo uvedeno výše, sociální pracovník se podílí na zpracování SARPA – souhrnné analýzy rizik a potřeb odsouzených. Tato analýza se zpracovává za účelem získání informací o odsouzených a následně ke zpracování programu zacházení. Pohovoru se účastní sociální pracovník, speciální pedagog, psycholog a vychovatel. Následně pak speciální pedagog zpracuje konkrétní plán, který odsouzeného zařadí do určitého druhu programu zacházení, což směřuje k minimalizaci rizika recidivy. Program zacházení má několik druhů, například podle délky trestu či podle druhu trestné činnosti – program minimálního zacházení, program standardního zacházení, program speciálního zacházení, program výstupního zacházení a program základního motivačního zacházení.

„Systematické a metodické zjišťování kriminogenních rizik odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody pomocí jasně definovaného a strukturovaného nástroje SARPO patří ve Vězeňské službě České republiky k již zavedené penitenciární rutině. Po více než desetiletí odborní zaměstnanci kvalifikovaně zjišťují nebezpečí, které směřuje mimo věznic a dovnitř věznic a zároveň predikují pravděpodobnost opakování trestné činnosti odsouzeným. Tyto poznatky jsou podkladem zejména k zařazení odsouzeného do konkrétního programu zacházení, do cílených aktivit, specifických programů a intervencí. Účelem výkonu trestu je snižovat riziko recidivy odsouzeného a připravit ho na život po propuštění.“ (PhDr. Pavel Horák, PhD., ředitel odboru výkonu vazby a trestu, Generální ředitelství Vězeňské služby ČR)

SARPO je z metodologické stránky charakterizován jako nástroj **jednotný**, kdy jej využívá celá Vězeňská služba ČR, dále jako nástroj **objektivní**, jelikož se řídí podle předem jasně definovaných a stanovených kritérií, **strukturovaný**, kdy má jasně rozdělené části, které je nutno zpracovat podle zadaných pravidel, **cílený** – na hodnocení statických a dynamických rizik a také k identifikaci závažných skutečností, **hodnotící** – je využíván jako opodstatněné vstupní hodnocení odsouzených osob a nakonec **validizovaný**, kdy se v průběhu praxe empiricky ověřují zjištěné výstupy (Petras, Hůrka, 2023, s. 28).

Základní rizika rozdělujeme v rámci hodnocení odsouzených na rizika vnitřní a vnější. Právě podle vyhodnocení vnitřních a vnějších rizik odsouzeného se stanoví stupeň zabezpečení.

Vnější rizika charakterizují nebezpečí, které směřuje mimo věznic (prioritou je zde ochrana společnosti). Tato rizika vyplývají z trestné činnosti odsouzeného a jeho trestní minulosti.

Vnitřní rizika naopak charakterizují nebezpečí, které směřuje dovnitř věznic (prioritou je zde ochrana příslušníků a zaměstnanců věznic, také samozřejmě i ostatních odsouzených). Tato rizika vyplývají plynou z možného rizika odsouzeného a dělí se na primární (dle povahy trestného činu, nevykonaných ochranných opatření, předchozích trestů a jejich průběhu a také dle hrozby útěku) a sekundární (tato rizika aktualizují stupeň zabezpečení v průběhu výkonu trestu, zohledňují dodržování vězeňského režimu, případně blížící se konec trestu (Petras, Hůrka, 2023, s. 4-5).

Existují 3 verze nástroje SARPO, a to vzhledem k potřebě rozdělení odsouzených podle délky věznění, charakteru trestné činnosti a míry rizika.

SARPO-M – minimální – jedná se o hodnocení odsouzených s délkou odnětí svobody do půl roku a zároveň s předpokládanou nízkou mírou rizika a také nízkou intenzitou zacházení s odsouzeným.

SARPO-Z – základní – jedná se o hodnocení méně narušených odsouzených, kteří mají délku odnětí svobody přesahující půl roku a nezabývá se specifickou trestnou činností.

SARPO-R – rozšířené – jedná se o komplexní hodnocení rizikovějších odsouzených za specifickou trestnou činnost – prvky násilí, sexuální nebo drogový kontext), dále také pro doživotně odsouzené a mladistvé (Petras, Hůrka, 2023, s.51).

Nástroj SARPO je strukturován do 6 kategorií:

Statické faktory jsou faktory neměnné, konstantní (případně se mění jednosměrně – věk). Tyto faktory se považují za potenciálně silné prediktory kriminálního chování. Taktéž ukazují na pravděpodobnou míru rizika spáchání trestného činu po propuštění z výkonu trestu.

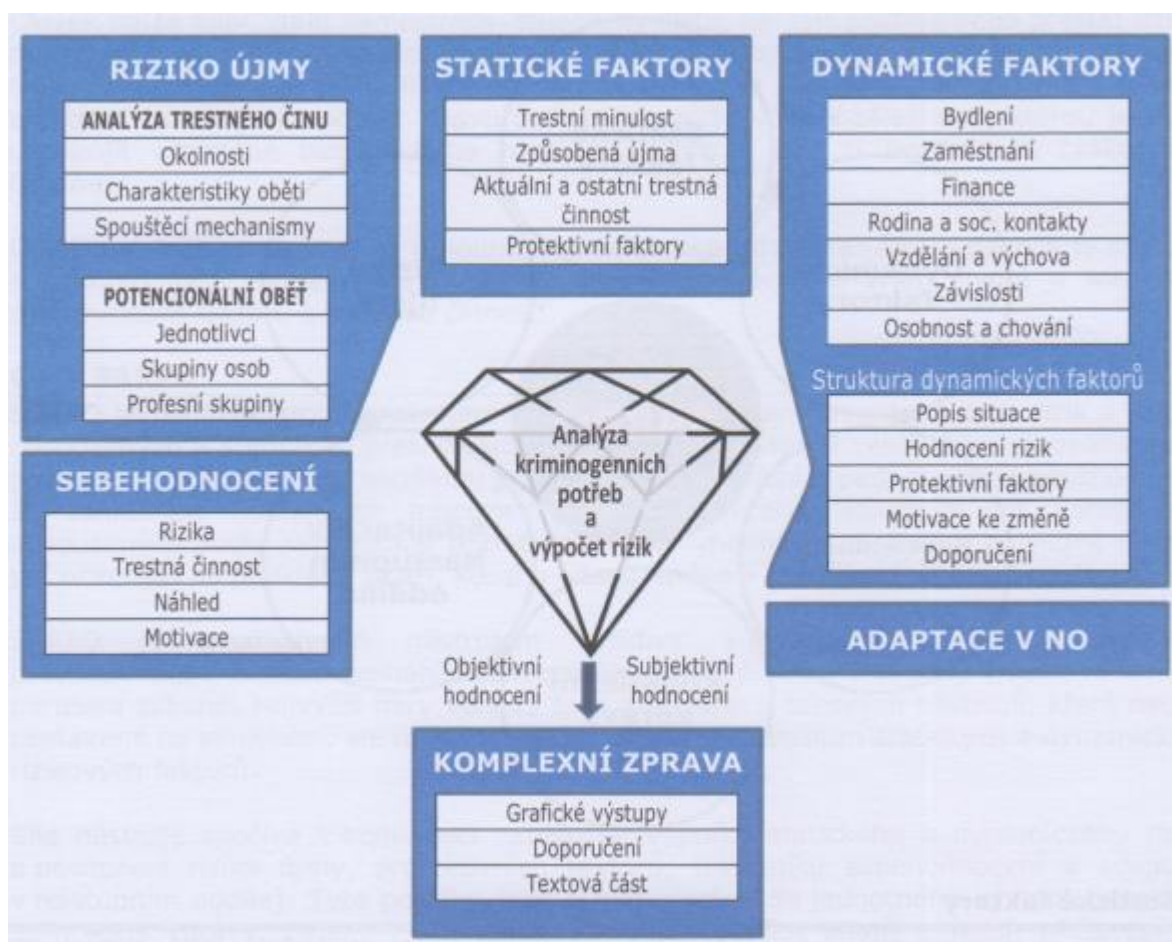
Dynamické faktory jsou charakterizovány vlastnosti, situacemi, které jsou spojeny s pravděpodobností dalšího selhání a jsou otevřené ke změnám. Patří sem celkem 7 oblastí – bydlení, zaměstnání, finance, rodina a sociální kontakty, vzdělání a výchova, závislosti, a osobnost a chování.

Riziko újmy je souborem dat ohledně okolností a pohnutek vyplývajících z celkového kontextu specifické trestné činnosti pachatele a zaměřuje se na potenciální objekt újmy v budoucnu a identifikuje potencionální oběť.

Sebehodnotící dotazník je využíván k získání informací o náhledu odsouzeného na trestnou činnost – získání zpětné vazby od samotného odsouzeného.

Adaptace v Nástupním oddíle obsahuje chování a jednání odsouzeného v Nástupním oddíle – ve vztahu k personálu, spoluodsouzeným apod. Hodnotí se zde také dodržování pravidel výkonu trestu.

Komplexní zpráva je souhrn výše získaných informací – popis a interpretace výsledků SARPA. (Petras, Hůrka, 2023, s. 31).

Obr. 3: Struktura a základní obsah nástroje SARPO (Školící manuál SARPO, Petras, Hůrka, 2023, s. 32)

V případě SARPA se nejedná o klinický nástroj, nenahrazuje psychologické vyšetření, ani nekonkuruje diagnostickým metodám či psychologickým testům, které se v praxi používají. Zároveň neslouží k posuzování vnitřní bezpečnosti ve věznicích.

3.3 Extramurální aktivity

Extramurální aktivity jsou ty aktivity, které probíhají za zdi věznic a také, ve většině případů, za doprovodu zaměstnance. Jsou odsouzeným nejen motivací, ale také přípravou na pobyt po propuštění s účelem připravení odsouzeného na kontakt s civilním prostředím.

Jedná se o opuštění věznic v souvislosti s návštěvou podle § 19, odst. 8 zákona č. 169/1999 Sb., O výkonu trestu odnětí svobody, dále dle § 45, odst. 2g téhož zákona, kdy má odsouzený povoleno opustit věznici až na 24 hodin za odměnu, kdy „svým jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu“. (§ 45 zákona č. 169/1999 Sb., O výkonu trestu odnětí svobody)

Dále se jedná o opuštění věznic v doprovodu zaměstnance, kde záleží na stupni zabezpečení. Pokud se jedná o **nízký stupeň zabezpečení**, toto je uvedeno v § 51, odst. 3 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. „V mimořádné době se odsouzeným umožňuje volný pohyb mimo věznici, a to k účasti na akcích kulturně výchovných a osvětových, sportovních, bohoslužbách a k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení, na základě povolení ředitele věznic, který rozhodne, zda budou doprovázeni zaměstnancem Vězeňské služby.“

Pokud se jedná o **střední stupeň zabezpečení**, tento se řídí § 52, odst. 6, a zde se extramurální aktivity účastní zaměstnanec Vězeňské služby.

Co se týče **vysokého stupně zabezpečení**, tento se řídí § 53, odst. 6, kdy se extramurální aktivity může zúčastnit odsouzený na nestřežených pracovištích mimo věznici, nebo ve výstupním oddílu, a to za doprovodu zaměstnance Vězeňské služby.

K uvedení konkrétního příkladu extramurální aktivity jsem zvolila projekt „Mámu potřebuji“, který vznikl ve spolupráci Národního centra pro rodinu s Volonté Czech. Tento projekt byl zahájen 1. listopadu 2019, s dvouletým trváním, ve věznicích Světlá nad Sázavou. „Mámu potřebuji“ je zaměřen na podporu pravidelného kontaktu dětí umístěných v dětských

domovech s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody, a které jsou sociálně slabé. „Do projektu se zapojujeme, protože doposud není systémově uchopen pravidelný kontakt vězněných matek s jejich dětmi a rodinou. Právě nesystémové řešení vzájemných kontaktů a následné odcizení matek od dětí mohou způsobit narušování rodinných vazeb a rolí,“ uvedla Monika Myšičková, ředitelka věznice Světlá nad Sázavou. Projekt je plně financován z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu ČR,“ dodává Zuzana Bejová z Volonté Czech, o.p.s., které je příjemce dotace.

Organizace Volonté na svém webu uvádí, že v rámci tohoto projektu se protkají 3 roviny kontaktu matek s dětmi – Skype hovory, asistované návštěvy ve věznici a dva dětské dny. Právě dětské dny probíhaly například ve dnech 4.-5. června 2022, kdy se vybrané odsouzené zúčastnili této extramurální aktivity se svými dětmi za doprovodu zaměstnanců věznice. Matky si pro své děti, ve spolupráci s organizátory projektu a zaměstnanci věznice, připravily několik soutěží a jiných aktivit, za které si děti mohly odnést i sladkosti a drobné dárky.

3.4 Mezinárodní vězeňské společenství

Mezinárodní vězeňské společenství je dobrovolnická organizace, která se podílí na sociální práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody a má snahu přispívat ke zlepšení narušených sociálních vztahů, pomáhat odsouzenému k životu na svobodě a učit ho správným životním postojům. Kromě vězněných osob pomáhá Mezinárodní vězeňské společenství také i osobám již propuštěným, jejich rodinám, vězeňskému personálu nebo jiným, ve vězeňství angažovaným osobám.

Mezinárodní vězeňské společenství, jak uvádí na svých internetových stránkách, je registrováno jako spolek a jedná se o křesťanské sociální hnutí bez rozdílu vyznání. Je součástí největšího křesťanského sdružení Prison Fellowship International, jež pracuje ve více než 125 zemích a vznikl v roce 1976. zodpovědnost z pohledu zákona nese výkonná ředitelka, předsedkyně rady a místopředsedkyně rady. Dobrovolníci, kteří dovedají všechnu přímou práci, jsou rozděleni do regionálních týmů a jsou vedeni vedoucími skupinami.

Mezinárodní vězeňské společenství nabízí pomocnou ruku jak tím nejobyčejnějším způsobem ve formě povzbuzení dopisem, návštěvou nebo posláním oblečení či potravin do věznice, tak i na pomoc přesahující jednotlivce. Můžeme sem zařadit například prevenci kriminality, pomoc rodinám odsouzených, prevenci bezdomovectví či upozorňování na nedostatek péče po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Mezinárodní vězeňské

společensví se také zajímá o postavení obětí trestných činů, při určení trestu a náhrady. Toto společensví si je vědomo, že uzavření pachatele bez následné péče nezmění k dobrému a je potřeba mu věnovat nějakou péči. Pokud zavřeme rozbité auto do garáže, za 5 let bude stále rozbité a samo se neopraví. Mezinárodní vězeňské společensví nabízí různé programy, které jsou nastaveny tak, aby bez finanční pomoci státu přinášely pomoc hmotnou i právní (Kabátová, 2012, s. 39-41).

Pokud bychom měli představit tři nejvýznamnější programy, pak se jedná o Program Andělský strom, Program Příprava na propuštění a následná péče na svobodě a Program Building Bridges.

Program Andělský strom se realizuje v období Vánoc, kdy dobrovolníci kupují a posílají dárky dětem odsouzených rodičů. Toto vždy jménem daného rodiče včetně jeho osobního dopisu, který dítěti napsal. Tento program pomáhá k udržení vztahu mezi odsouzeným rodičem a dítětem, zvýšení odpovědnosti rodiče a jeho prestiže. Tento program je i dobrou prevencí kriminality, protože děti vidí snahu od rodiče (Kabátová, 2012, s. 39-41).

Program Příprava na propuštění a následná péče na svobodě je další z programů, tento je ovšem připravený jako roční kurz, ve kterém se odsouzení po tuto dobu postupně připravují na propuštění z věznice, mohou si urovnat své potřeby a priority, udělat plán a nemuset mít z propuštění strach. Klienti Společensví mají od prvního dne po propuštění garantované spaní, zázemí, oblečení, hygienu a potraviny. Tento program zahrnuje i prvky restorativní justice a obsahuje mimo výše uvedené také přijetí odpovědnosti, vcítění se do oběti, zpracování viny nebo náhradu ztrát způsobených trestnou činností. Hlavní myšlenkou není jen materiální zabezpečení, ale celková proměna propuštěného, jeho resocializace a snaha tímto zaručit, že již nebude páchat trestnou činnost. V současné době se program Příprava na propuštění a následná péče na svobodě realizuje ve čtyřech věznicích, a to ve Světlé nad Sázavou, v Jiřicích, na Pankráci a ve Velkých přílepech (Kabátová, 2012).

Nakonec Program Building Bridges vychází z programu Sycamore Tree Project, u nás s názvem Program Zacheův strom. V tomto programu se po dobu 5–8 týdnů uvnitř věznice schází 6 pachatelů a 6 obětí nesouvisejících trestných činů. Dochází zde k restorativnímu dialogu mezi oběťmi a pachateli (Kabátová, 2012).

Oběti mohou během tohoto programu vyprávět o svých zkušenostech s viktimizací, o svém příběhu a zločinu, který byl proti nim spáchán. Tímto může dojít k určitému obnovení, uzdravení a k získání emocionální podpory.

Pachatelé mají naopak šanci porozumět dopadu jejich jednání, rozvinout si empatii k obětem a změnit pohled na své závadové jednání. Mají taktéž možnost uskutečnit nějaký čin symbolické náhrady za své činy spáchané v minulosti (Building Bridges, 2015, online).

3.5 Standardizované programy zacházení

Standardizované programy zacházení s odsouzenými byly do praxe Vězeňské služby zaváděny od roku 2011 a jejich účelem je snižování nebezpečnosti odsouzených, a také snižování pravděpodobnosti recidivy, celkově tedy přispívají k větší ochraně společnosti. Jsou zaměřeny na středně a vysoce rizikové pachatele s přihlédnutím ke statickým i kriminogenním faktorům. Základem je dobrovolnost a motivace odsouzených. Mimo níže, podrobněji představené, jsou například Program Pardon (pro řidiče s problémovým průběhem řídičské praxe), Program Zuřivec (pro odsouzené, kteří se dopustili násilí) nebo také Program Antiagresivní trénink.

Program 3Z (Zastav se, Zamysli se, Změň se)

Jedná se o kognitivně-behaviorální program s terapeutickými prvky, je určen pro dospělé odsouzené muže i ženy.

„Hlavním cílem programu je vést odsouzené k vytvoření si adekvátního náhledu na trestnou činnost a uvědomit si a přijmout konkrétní důsledky vyplývající z jejího páchání. Jednotlivé body programu podněcují odsouzené ke změně postojů a myšlení vedoucích ke kriminálnímu jednání. Odsouzení jsou motivováni k získání nových sociálních dovedností a k nekriminálnímu soběstačnému způsobu života po propuštění.“ (Akademie Vězeňské služby, 2022, s. 76).

GREPP (GREPP1, GREPP2, FEDDO)

GREPP 1 je krátkodobý, intenzivní reedukační program pro pachatele trestných činů násilí na dětech – týrání dětí, komerční i nekomerční sexuální zneužívání dětí.

GREPP2 je naopak dlouhodobý terapeutický program pro odsouzené, kteří již absolvovali GREPP1. Tento návazný program byl vytvořen ve spolupráci se sexuology

z Psychiatrické léčebny v Praze-Bohnicích – doc. PhDr. Jan Kožnar, CSc. A MUDr. Slavoj Břichcín.

FEDDO je dlouhodobý terapeutický program pouze pro odsouzené ženy, které spáchaly násilný trestný čin na dětech.

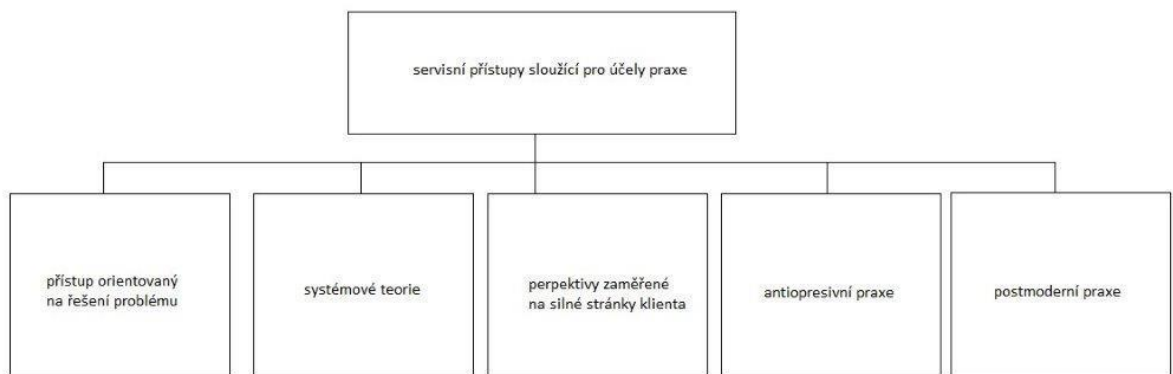
Program TP 21 Junior

Zde se jedná o edukativně-terapeutický program pro mladistvé odsouzené muže, kdy hlavním cílem je minimalizace násilných projevů v chování odsouzených. Jsou mimo jiné vedeni k pozitivním změnám a také podporováni naučit se využívat smysluplně svůj volný čas.

4 Vybrané teorie sociální práce

Využívání teorie v praxi je nezbytnost sociálních pracovníků. Specifičnost využití dané konkrétní teorie spočívá v přímé adaptaci na řešení konkrétního problému klienta, vybavují sociálního pracovníka návodem na řešení klientova problému. Teorie pomáhají utřídovat informace, domněnky a předpoklady do smysluplného celku. Teorie taktéž usnadňují komunikaci a specifikují, co se má dělat a proč.

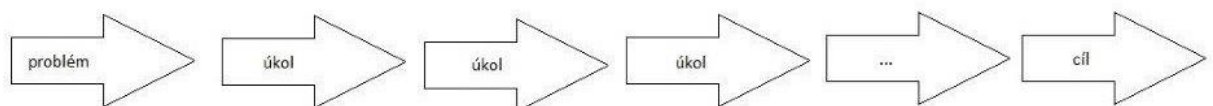
Níže uvedené teorie, tedy úkolově orientovaný přístup, systemický přístup a teorii zplnomocnění, jsem vybrala na základě výsledků rozhovorů se sociálními pracovníky, kteří právě tyto teorie využívají ve své práci nejčastěji.

Obrázek č. 4: Kontext sociální práce orientované na řešení problému (podle: Healy, 2005: 109)

4.1 Úkolově orientovaný přístup

Efektivita úkolově orientovaného přístupu zakládá na myšlence, že malý úspěch krůček po krůčku rozvíjí klientovu sebedůvěru a tito jsou poté více angažovaní a motivovaní v dalších úkolech. Předpokládá se, že klientova role je aktivní a podílí se na všem, co se v jeho případě mezi sociálním pracovníkem a ním odehrává (Matoušek, 2001, s. 231).

Obrázek č. 5: Postup od problému k cíli (podle: Marsh, 2002)

Dle Špiláčkové a Nedomové se u úkolově orientovaného přístupu jedná o krátkodobou práci s klientem, a jeho vznik datujeme v 60. letech 20. století (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 17). Úkolově orientovaný přístup se soustředí na situaci „tady a teď“ a vychází z předpokladu, že klient přichází s nějakým problémem a má prostředky k jeho řešení (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 26).

„Základními prvky úkolově orientovaného přístupu jsou:

- Spolupráce s klientem směrem ke zmírnění jeho problémů a pomoc klientovi s tím, aby jim porozuměl,
- Stanovení cílů, které jsou pro něj smysluplné a které povedou ke zmírnění problémů,

Rozvíjení úkolů, které mají být vykonány v určitém časovém limitu a mají vést k naplnění cílů.“ (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 27)

Reid a Fortuneová (2002) považují za stěžejní mimo jiné tyto principy:

- Orientace na klientův problém – zaměření na problémy klienta, které za problémy označuje ON SÁM, nebo ty, které jsou označeny Z VENKU,
- Úkoly/aktivity směřující k řešení problémů – ke kýmžné změně dochází postupným plněním daných úkolů/aktivit, které klient plní mimo setkání,
- Jedná se o krátkodobý model práce s klientem (obvykle šest až dvanáct setkání během čtyř měsíců)

Vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem by měl být založen na spolupráci (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 27).

Úkolově orientovaný přístup lze využít takřka všude. Dle Gojové a Sobkové (2007) byla úspěšnost testována mimo jiné také v sociální práci ve vězeňství (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 29-30).

Pokud bychom měli zmínit přednosti úkolově orientovaného přístupu, mezi ty hlavní budeme řadit: krátkodobost (práce je časově omezená), strukturovaný postup při řešení problému nebo posílení klientova sebevědomí a přesvědčení, že je schopný problém řešit sám.

V některých případech tento přístup ovšem využít nejde – při práci s lidmi, kteří nejeví zájem o řešení problémů. Také tam, kde klient preferuje občasný a neformální způsob práce nebo s klienty, kteří mají verbální poruchy nebo nejsou schopni definovat problém a cíl.

Hlavním případem, kdy nelze úkolově orientovaný přístup využít je tehdy, pokud je klient v akutní krizi, situace je naléhavá a specifický problém nelze izolovat (Špiláčková, Nedomová, 2014, s. 162-163).

4.2 Teorie zplnomocnění

V této kapitole hraje hlavní roli teorie empowermentu – zplnomocnění. Zplnomocňování zahrnuje významnou participaci klientů, které umožňuje prosazování jejich práv a potřeb a také jejich plné zapojení do výše zmíněného. Dle Haynese a Mickelsona (2010) se tak klienti mohou aktivně podílet na rozhodnutích, které se jich přímo dotýkají. Matoušek k tomu uvádí, že právě zde zmíněné je spojené s reformním paradigmatem. Toto se snaží o reformu společnosti prostřednictvím spolupráce a solidarity a je zaměřeno na společenskou rovnost. Dále dle Matouška (2003) má právě termín empowerment dvě perspektivy, které se překrývají. Zaprvé se jedná z psychologického hlediska o zlepšení schopnosti vyjednávat a prosazovat své osobní zájmy, čímž dochází k posilování sebevědomí. Naopak ze perspektivy sociální se jedná o prosazování zájmů skupin s využitím kolektivních akcí.

Prolínání konceptu participace a zplnomocnění vede k tomu, že v praxi nacházíme oba přístupy zastoupené společně (Šťastná, 2019).

Zplnomocnění můžeme vnímat jako proces, metodu sociální inkluze a také jako cíl/výsledek intervencí sociální práce. Zplnomocnění jako proces, prostřednictvím kterého klienti redukuje bezmocnost a získávají kontrolu nad všemi aspekty života. Zplnomocnění jako metoda je chápána jako schopnost převzít kontrolu nad okolnostmi života a maximalizovat jeho kvalitu. V tomto případě jde o způsob práce sociálních pracovníků, který moc lidí zvyšuje. A nakonec zplnomocnění jako cíl znamená, že se klient stane nezávislý a samostatný v řešení problému a rozhodování (Bjelončíková a kol., 2016, s. 12-13).

„Ahmad (Doel, Shardlow, 1998) shrnuje čtyři způsoby chápání zplnomocnění v sociální práci:

1. Zplnomocnění jako étos a ideologie sociální práce. Moc je chápána jako centrální element sociální práce a jsou zdůrazňovány stejné šance pro všechny občany.
2. Zplnomocnění jako služba a prostředek sociální práce. Profesionální úsilí směřuje k ovlivňování politiky, objevování silných stránek utlačovaných skupin a komunit a k jejich zapojování do procesů rozhodování.

3. Zplnomocnění jako praxe sociální práce je aktivita pomáhající získat lidem kontrolu nad svými životy.
4. Zplnomocnění jako monitorování sociální práce zahrnuje identifikaci a zaznamenávání změn plynoucích ze zplnomocňující praxe a evaluaci těchto změn uživateli sociálních služeb.“ (Bjelončíková a kol., 2016, s. 13-14)

„Žebříček“ intenzity účasti klientů na rozhodování – seřazeno od ne-participace:

1. manipulace, 2. terapie, 3. informování, 4. konzultování, 5. zapojení, 6. partnerství, 7. delegování pravomoci, 8. občanská kontrola (Šťastná, 2019).

5 Metodologie výzkumného šetření

Sociální pracovník ve věznici je jednou z oblastí, kde se může každý sociální pracovník uplatnit. Vzhledem k tomu, že se dlouhodobě zajímám o problematiku vězeňství jsem se rozhodla zkoumat profesi právě sociálního pracovníka ve věznici.

Vzhledem k tomu, že spousta (až většina) lidí nemá reálné povědomí o tom, co sociální práce ve věznici obnáší, jsem se rozhodla věnovat právě tomuto tématu.

V kapitole hlavní cíl a výzkumné otázky šetření uvedu hlavní, a dvě specifické, výzkumné otázky. V další kapitole nalezneme krátký popis respondentů, a v té následné metodu a techniku sběru dat.

Existují dva druhy výzkumného šetření – první představuje kvantitativní výzkumnou strategii, ten druhý právě kvalitativní. Pro zrealizování mého výzkumného šetření v této diplomové práci jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii.

„Kvalitativní i kvantitativní výzkum přispívají každý po svém k rozšiřování našich znalostí o člověku a sociálním světě. Podle tohoto názoru se nelze dívat na oba přístupy jako kontradiktorní. Výsledky získané oběma strategiemi výzkumu se doplňují.“ (Hendl, 2016, s. 52)

5.1 Hlavní cíl a výzkumné otázky šetření

Výzkumné otázky musí být v souladu s cílem výzkumu. *„Cíl výzkumu a výzkumné otázky jsou základem připravovaného výzkumného projektu. Vzájemně na sebe navazují. Orientují výzkum potřebným směrem, určují výzkumnou strategii.“* (Mišovič, 2019, s. 69)

Mým cílem je zjistit, jak sociální pracovníci pracují s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody, což označuji jako hlavní výzkumnou otázku (HVO). Vzhledem k tomu, že během rozhovorů se sociálními pracovníky vyplynulo i pár zajímavých oblastí, které byly obsaženy u všech respondentů, zaměřila jsem se na dvě specifické výzkumné otázky (SVO).

HVO: Jak sociální pracovníci pracují s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody?

SVO1: Jsou nějaké rozdíly mezi odsouzenými ženami a muži?

SVO2: Jaké jsou limity sociální práce ve věznici?

5.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvoří 9 respondentů – sociálních pracovníků. Jedná se o 8 žen a 1 muže pracující napříč všemi stupni zabezpečení ve věznici s ostrahou po celé České republice.

Při výběru výzkumného vzorku jsem použila metodu samovýběru tak, že jsem potenciálním účastníkům dala volbu účasti na výzkumu a bylo pouze na nich, zda budou souhlasit. Výše uvedené se prolíná s metodou záměrného výběru, jelikož jsem potřebovala pouze sociální pracovníky ve věznicích, což Miovský charakterizuje jako postup, kde účastníky vyhledáváme podle konkrétních vlastností a podle daného kritéria vybíráme pouze ty respondenty, kteří toto kritérium splňují (Miovský, 2006).

Níže charakterizují vybrané sociální pracovníky, kteří se zúčastnili mého výzkumu. Jejich jména jsou v rámci zachování anonymity pozměněna.

SP Ludmila

Sociální pracovnice absolvovala magisterské studium v oboru sociální pedagogika. Ve věznici s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení pracuje již 20 let.

SP Irena

Sociální pracovnice absolvovala bakalářské studium v oboru sociální politika a sociální práce. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje 3 roky.

SP Adéla

Sociální pracovnice absolvovala bakalářské studium v oboru charitativní a sociální práce. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje rok.

SP Lenka

Sociální pracovnice absolvovala magisterské studium v oboru sociální a charitativní práce. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje 3 roky.

SP Jaroslava

Sociální pracovnice odmítla odpovědět na otázku ohledně jejího vzdělání, nicméně má titul bakalář. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje 8 let.

SP Marcela

Sociální pracovnice absolvovala magisterské studium v oboru sociální práce. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje 7 let.

SP Pavel

Sociální pracovník absolvoval bakalářské studium v oboru bezpečnostní právní služby a magisterské studium v oboru speciální pedagogika. Ve věznici se středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje téměř 6 let.

SP Zdena

Sociální pracovnice absolvovala magisterské studium v oboru sociální a charitativní práce. Ve věznici s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení pracuje 10 let.

SP Andrea

Sociální pracovnice absolvovala bakalářské studium v oboru andragogika, magisterské studium v oboru sociální pedagogika. Ve věznici s nízkým, středním i vysokým stupněm zabezpečení pracuje 5 let.

5.3 Metoda a technika sběru dat

Cílem mé diplomové práce je zjistit názor daných jedinců, zvolila jsem tudíž kvalitativní výzkum. Jedná se o metodu, která sbírá data využitím slov a textů. Jedná se tedy o výzkum, který nedosahuje výsledků pomocí statistických metod či jiných způsobů kvantifikace.

K získávání potřebných dat jsem použila rozhovor, který patří mezi nejvýhodnější a nejpoužívanější metody získávání kvalitativních dat. Konkrétněji jsem využila polostrukturovaný rozhovor, kdy jsem si na základě získaných základních informací o respondentech připravila pár otevřených otázek, jejichž pořadí jsem v průběhu rozhovorů měnila.

Vzhledem k tomu, že sama pracuji jako sociální pracovnice ve věznici, nebylo pro mě těžké získat kontakty na další sociální pracovníky ve věznicích. Pět sociálních pracovníků jsem oslovila osobně a provedla s nimi rozhovor při osobním setkání. Zbylé čtyři sociální pracovníky jsem oslovila e-mailem a rozhovor jsem s nimi uskutečnila online. Všechny rozhovory jsem měla možnost nahrávat, vždy se souhlasem respondentů. Rozhovory trvaly v rozmezí půl

hodiny až po necelou hodinu, dle rozsáhlosti odpovědí respondentů. Jedna sociální pracovnice byla ve svých odpovědích velice stručná a zbytek mi poskytl rozsáhlé odpovědi, díky kterým jsem mohla naplnit své výzkumné otázky.

5.4 Analýza a interpretace dat

Při získávání rozhovorů jsem využívala audiozáznam, který zachycuje mluvená slova. Nahrané rozhovory jsem následně převedla do písemné podoby, abych následně provedla analýzu dat, rozhovory jsem si tedy doslovně přepsala. Miovský uvádí doslovný přepis jako doslovnou transkripci, která je využívána pro obsahovou rovinu a je časově náročná.

K analýze dat jsem využila techniku otevřeného kódování, kterou jsem text rozdělila na části, a těmto jsem přiřadila určitá jména, se kterými jsem nadále pracovala. Následně jsem vytvořila kódy. *„Kód je slovo nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje jej od ostatních.“* (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 212)

Následně jsem podle *„podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti“* (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 212) seskupila kódy do kategorií. Nakonec Miovský uvádí, že *„kategorie je třída pojmů, která vznikla tím, že vzájemně porovnáváme a třídíme významové jednotky a v nich obsažené pojmy a snažíme se zjistit, zda náleží jinému podobnému jevu nebo jinému jevu nenáleží, a tvoří tedy samostatný odlišitelný celek.“* (Miovský, 2006, s. 229) Výsledky popisují v následující kapitole.

6 Popis a interpretace dosažených výsledků

Respondenty jsem již popsala v předchozí kapitole a zde se tedy zaměřím přímo na obsah našich rozhovorů. Z polostrukturovaných rozhovorů mi pomocí otevřeného kódování vznikly 4 hlavní kategorie, ke kterým se daní respondenti vyjadřovali. Popsali nejčastější problémy, které odsouzené potřebují z výkonu trestu řešit, dále uvedli teorii, kterou nejčastěji využívají – jedná se o úkolově orientovaný přístup, dále také teorie zplnomocnění. Vzhledem k tomu, že většina respondentů mají zkušenost jak s prací s odsouzenými ženami, tak muži, přirozeně při rozhovoru srovnávali. Nakonec jsme hovořili o limitech sociální práce ve věznici.

6.1 Nejčastější problém

Výpovědi sociálních pracovníků ukázaly, že problematika odsouzených je rozsáhlá a náročná, nicméně se v rozhovorech objevilo pár stěžejních a nejčastějších problémů, které odsouzené potřebují se sociálním pracovníkem řešit.

U Ludmily je to výživné, či vůbec vyhledání dětí odsouzené, a to často i po celé republice. S problematikou hrazení výživného jdou ruku v ruce dluhy. *„Zabývám se tím, kde má odsouzená děti, u koho jsou v péči a zda je o ně vůbec postaráno. Následuje výživné a s tím jsou spojené dluhy, což následně řešíme s dluhovou poradnou. Nejvíce spolupracujeme s neziskovou organizací Lighthouse. Chodí sem zhruba jednou za měsíc. Odsouzené tuto možnost často využívají, ale bohužel, někdy i zneužívají. Ze setkání na setkání dostávají odsouzené různé úkoly, které povedou k vyřízení jejich dluhů. Napřed je potřeba, aby si napsali na ekonomické oddělení, kde si vyžádají své výplatní pásky (pokud ve věznici pracují). Potom je potřeba dohledat rozsudky, kvůli škodě z trestné činnosti. Na dalším setkání si do tabulky vypíší dluhy, tedy vlastníka toho dluhu, částku a číslo exekutora. Někdy to vyjde, odsouzené si vyřeší své dluhy, které postupně splácejí. Někdy, bohužel, toto všechno absolvujeme, snažíme se, pomáháme, a z venku to již přestanou platit, úplně se na to vykašlou. To mě pak mrzí, že naše práce a čas přišly vniveč.“*

Sociální pracovnice Irena naopak nejčastěji řeší kontakty s rodinou odsouzené. Jako další řeší úřady, které jsou místně příslušné k trvalému bydlišti odsouzené, což je ale z většiny, bohužel, ohlašovna městského úřadu. *„Někdy si připadám jako Colombo. Matka je trvale na jednom místě, často ohlašovna. Fakticky ale bydlela v úplně jiném městě, nakonec děti jsou na*

druhé straně republiky. Nebo na Slovensku. To se mi také často stává. “ Nakonec popisuje svoji poslední zkušenost, kde zapojila jak úřady, tak rodinu, tak celý systém, který se odsouzené dotýká: „Naposledy jsem měla hodně práce s jednou odsouzenou. Je u nás za drobné krádeže, trest má asi rok. Bohužel tato odsouzená neumí psát. A v průběhu osobního pohovoru mi sdělila, že má v pěstounské péči tři děti jejího bratra. Okamžitě žádala o zkontaktování OSPOD, prý děti byly u ní doma, když ji policie zatýkala. Zděsila jsem se, co s těmi dětmi je, slíbila jsem, že to zjistím. Snažila jsem se kontaktovat OSPOD. Tam mi bylo sděleno, že tato paní je známá firma. Děti jsou již od prosince loňského roku (v tu dobu cca již 3 měsíce) rozsudkem okresního soudu svěřeny do dětského domova, což by paní věděla, kdyby si údajně přebírala poštu. Nerespektovala tedy soudní rozhodnutí a mařila jeho výkon. Všechny tři děti tedy byly v den jejího zatčení převezeny do dětského domova. Kontaktovala jsem tedy sociální pracovníci DD, která mi sdělila, že děti jsou v pořádku. Jsou všechny společně na jedné rodinné skupině. Paní je údajně známá firma, respektive celá jejich rodina, která zazásobila zhruba tři čtvrtě toho domova. Prý jsou tam v podstatě všichni jedna velká rodinná skupina. Běželo mi hlavou, jak mohla paní, která sama neumí psát, dostat svěřené do péči tři děti jejího bratra. Ale to nebylo všechno. O pár dní později mě kontaktovala policie, že tato odsouzená je ještě navíc opatrovníci svého bratra. A tento bratr mařil úřední rozhodnutí – řídil bez řidičského oprávnění na několika místech republiky. A vzhledem k tomu, že jeho opatrovník – naše odsouzená – je ve výkonu trestu, potřebují od ní sdělit, kde nyní její opatrovanec je a kdo se o něj místo odsouzené stará. Byly to hodiny vyřizování, telefonování, jednání s odsouzenou, dalšího telefonování, psaní záznamů, domlouvání kontaktů s OSPODem, dětském domovem, psaní záznamů na policii, sdělování informací soudu. Nejhorší bylo, kdy odsouzená sdělila, že se o jejího bratra, kterému dělala opatrovníci, stará její druhý bratr. Neznala ani jeho datum narození, ani adresu, kde bydlí. Začala po mně křičet, že ona to přece nepotřebuje vědět. Jezdí k němu autem, treffi tam, tak na co adresu. Na to, že nezná datum narození svého bratra, kterému nechala v péči svého druhého bratra, opatrovance, mi sdělila, že jí taky určitě neznám data narození svých sourozenců. No, znám. Tolik práce s jednou odsouzenou. Tohle mě štve. Ti lidi ví, že mají nastoupit do výkonu trestu, proč si tyto záležitosti nevyřeší před jejich nástupem? Kašlou na to, nepřebírají poštu a potom požadují od nás, abychom jim to zařídili, myslí si, že to budou mít bez práce a chtějí to ihned. Nejsmutnější pro mě bylo to, když mi nová odsouzená, kterou dodala policie řekla, že se má příští víkend vdávat, jestli můžu kontaktovat jejího přítele. Samozřejmě jsem mu zavolala, sdělila mu, že je jeho partnerka u nás. Ona moc dobře věděla, že má nastoupit do výkonu trestu. Kašlou na to a potom se diví. “

Dále Adéla také jako nejčastější problém řeší kontakty s rodinou či orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD). Odsouzené mají často dluhy, hlavně za výživné, ale také je to škoda z trestné činnosti, výjimkou nejsou ani duhy za drogy. Neméně často také Adéla uvádí vyřízení nového občanského průkazu či ověření podpisů. „*Dříve k nám pracovnice z úřadů kvůli občanským průkazům chodily zhruba jednou za dva měsíce. A teď? Pomalu se přibližujeme k frekvenci takové, že tu dámy máme skoro každé tři týdny. Dříve jsme ověření podpisů řešili také zhruba jednou za dva měsíce. Nyní máme dva termíny každých 14 dní a není výjimkou, že nad tím strávíme pokaždé třeba 3 hodiny.*“ Adéla také dodává: „*Ověřujeme telefony. Máme to nastavené tak, že mohou volat buďto s právními zástupci, nebo rodinou. Pokud se jedná o manžela, přímé příbuzné (sestra, bratr, matka apod.) se stejným příjmením, tato telefonní čísla neověřujeme. Pokud chtějí schválit partnera, sestřenici, někoho, kdo není přímý příbuzný, je potřeba, aby daní dodali čestné prohlášení s ověřeným podpisem z pošty. Na tato telefonní čísla potom voláme a ověřujeme, kdo je na druhé straně linky. A výsledek je tam půl na půl. Někdy je to v pořádku, čestná prohlášení jsou dodaná, na druhé straně se ozve ten, kdo se ozvat má. Pak mě ale hodně naštvě, pokud se mi zahlásí někdo úplně jiný, místo sestry je to jen „dlouholetá kamarádka“ nebo místo manžela „pouze“ přítel, který musí dodat čestné prohlášení. Jednou se mi stalo, že z pěti uvedených čísel bylo pět lživých informací. Bratři byli partneři nebo ex partneři, případně kamarádi. Pro mě je to zbytečný čas, musím jim žádost vrátit a napsat negativní poznatek za lživé informace. Mohla bych to dát vychovateli, aby jim udělil kázeňský trest, ale to nedělám. Dávám jim druhou šanci.*“

Lenka uvádí: „*Odsouzené žádají o radu, jak být s dětmi v co největším kontaktu. Skrze sociální pracovníky spolupracují s kurátory pro dospělé a snaží se vyřešit svoji životní situaci tak, aby se po odchodu z vězení mohly o své děti postarat. Často komunikují s OSPODem a doprovázejícími organizacemi, protože většina matek má své děti v pěstounské péči. Jedna návštěva za odsouzenou matkou znamená kontaktovat OSPOD, dále kontaktovat doprovázející organizaci, domluvit se se samotnými pěstouny na datu a čase návštěvy a toto následně zpracovat ve věznici. A co se potom stane? U odsouzené najdou telefon nebo jiné nepovolené věci a je po návštěvě. Přitom mně jen ta domluva návštěvy zabrala spoustu času.*“

Jaroslava uvádí, podobně jako ostatní sociální pracovníci, že odsouzené matky často ani neví, kde svoje děti mají. „*Vždyť ony si ani nepamatují jméno pěstounů, natož kde bydlí. Není výjimkou, že děti hledáme po celé republice. A to se bavíme průměrně o 3 až 4 dětech, ale není výjimkou, že má odsouzená i dvanáct dětí. Nerozlišují rodinné vazby, je jim jedno, jestli*

u pěstounské péče, pokud se jedná o tu příbuzenskou, jsou děti u sestry, sestřenice, jejich matky nebo tchýně. Já pak ale složitěji dohledávám informace, protože pro mě je rozdíl, jestli hledám sestru nebo sestřenicí, není to totéž. Nejhorší a pro mě nejsmutnější je situace, kdy si matky nepamatuji ani data narození svých vlastních dětí. “

Marcela nejčastěji řeší chybějící doklady, neexistující nebo nevyhovující bydlení, problémy s OSPODem nebo pěstouny. *„Mají děti v dětských domovech a oni ani neví, v jakém městě!“*

Marcela také řeší problémy s určením otcovství: *„Dítěti jsou dva roky, matka je u nás ve výkonu asi půl roku a najednou si vzpomene, že chce do rodného listu zapsat otce. Co dělala ten rok a půl? Vždyť si to mohla vyřešit sama z venku. Ale tohle je pro ně pohodlnější, vždyť my jim to zařídíme. “*

Pavel také nejčastěji řeší kontakty s rodinnými příslušníky, zejména s dětmi. *„Řeším zajištění kontaktu s dětmi, jeho formu – jestli si budou volat, psát dopisy nebo chodit na návštěvy. Dále řeším výživné, a hlavně dluh na výživném. “*

Zdena říká: *„Nejvíce řeším otázky ohledně dětí – umístění, přemístění, kontakty s dětmi, výživné, dluhové poradenství či situaci po výkonu trestu. Je to pořád dokola.“* A nakonec Andrea jen dodává: *„Ano, nejčastěji řeším cokoli kolem dětí – výživné, kontakty, návštěvy OSPOD, Skype s dětmi v dětských domovech. Proberou se, ihned se ohánějí tím, že mají děti a potřebují vše zařídit, vyřídit a potřebují to hned, mají přece děti. Také hodně řeším dluhové poradenství a bydlení po výkonu. “*

Vzhledem k tomu, že se zajímáme právě o matky ve výkonu trestu, zaměřila jsem se na jejich děti. To je, jak vyplývá z okruhu výše, nejčastěji řešený problém.

Ludmila říká: *„Problematika žen je velice rozsáhlá a náročná. Myslí si, že jakmile mají děti, budeme jim věnovat speciální pozornost a postavíme se na hlavu, protože jsou matky a oni přece svoje děti nadevšechno milují. “*

Také popisuje svůj projekt extramurální aktivity, kdy mají odsouzené matky možnost se jeden víkendový den setkat se svými dětmi. Připraví si pro ně aktivity formou her, připraví si pro ně drobné občerstvení, setkají se s rodinou a užijí si společně pár hodin. *„Mám vždycky radost, že je i pár těch, co opravdu své děti milují a zajímají se o ně, je pro ně vězení mimořádné,*

jednorázové selhání, když v životě udělaly nějakou chybu. Je to pro mě vždy hezky strávený den, i přes to, že mě to stojí jeden den o víkendu. I pokud doted' jako matky nestály za moc, ale nakonec si to uvědomí a projeví snahu, je to vždy dobrý pocit. S matkami vymýšlíme soutěže, vyrábíme drobné odměny, případně pečeme a chystáme dobroty, hezky si to celé naplánujeme. Po této akci vždy odsouzeným donesu nějaké fotky, jejich společné momentky s dětmi, mají hroznou radost a moc mi děkují.“

Irena to shrnula takto: *„Ve většině případů se setkávám se ženami, které selhaly jako matky již na svobodě, tudíž děti byly už zajištěné ještě před jejich výkonem trestu – umístěné v dětském domově nebo v pěstounské péči. Ze zkušenosti ale mohu říci, že jakmile překročí práh vězení, mají tendence stát se matkou roku – chtějí, abych kontaktovala pečující osoby, vyřizovala vzkazy, jak své děti milují, jak je jim smutno a podobně. Také se nám stává, že nás kontaktuje OSPOD s tím, že potřebují podepsat Individuální plán ochrany dítěte a že matka je dlouhodobě k nezastižení. Jedna odsouzená na mě vyrukovala, že před nedávnem porodila a dítě je ve Francii. Chce vědět, jak se má, jak se mu daří, chce kontakt. Volala jsem tedy na OSPOD. Tam mi pracovnice řekla, že matka je známá firma, své děti má různě po celé republice a poslední zhruba dva roky je v hledání. Je nekontaktní, nezvěstná, nespolupracuje. Dokonce ani nevěděla, že žila ve Francii a porodila další dítě.“*

Adéla popisuje svoji zkušenost s odsouzenou, která byla zadržena v osmém měsíci těhotenství a čekalo se na přerušeni výkonu trestu, které bývá zpravidla na 1 rok. *„Řekla mi, že je těhotná, zhruba v osmém měsíci a chce požádat o přerušeni trestu. Že se bude o dítě starat, má zařízený azylový dům v Praze a otec dítěte jí se vším pomůže. Řekla jsem si „bezva, za pár dní bude vyřízeno přerušeni trestu a nebudu to muset řešit“. Následující den začala odsouzená rodit, byla převezena do nemocnice a já musela nastalou situaci řešit. Poté, co jsem kontaktovala místně příslušný OSPOD jsem zjistila, že odsouzená má již 4 děti, ani jedno nemá ve své péči – všechny jí byly odebrány již v porodnici. Navíc má zákaz Prahy, takže její historka s azylovým domem je výmysl. A jako třešnička – ani jedno z dětí nemělo v rodném listě uvedeného otce. Pracovnice mi sdělila, že je to známá firma, děkují za informace a již si chystají návrh na rychlé předběžné opatření. Tohle byla opravdu matka roku.“*

Marcela taktéž popisuje svoji negativní zkušenost. *„Odsouzená měla po výkonu trestu domluvené léčení a azylový dům. Také jsem řešila postupné kontakty s jejími dětmi, které byly v dětském domově. Na azylový dům se měla dostavit do čtyř dní po propuštění, tady ji mohly navštěvovat její děti, také bylo domluveno, že později s ní zde mohou trávit i noc. Paní z azylu*

ji čekala na nádraží, měla jí zajistit také odvoz na léčení, vše bylo domluvené. Stálo mě to hodiny volání a domlouvání všech podrobností a koordinace spolupráce s několika subjekty. Odsouzená se nedostavila ani na azyl, ani na léčení. Po měsíci mi volala kurátorka z místa trvalého bydliště, že je paní v nemocnici – našli jí úplně zpitou na nádraží. Do měsíce volala kurátorka znovu – paní zemřela.“

Pavel se snažil být optimistický a popsat mi svoji dobrou zkušenost. Dle jeho vyprávění využila odsouzená spolupráci s neziskovou organizací, tato jí pomohla najít práci i s bydlením. Paní se daří poměrně dobře, setkává se se svými dětmi a usiluje o jejich navrácení do její péče. Pavel má z toho upřímnou radost a říká, že je to jedno ze světýlek na konci tunelu plného negativních zkušeností.

Andrea popisuje situaci, kdy velká většina odsouzených sama vyrůstala v ústavním zařízení a jsou na tento režim zvyklé, tento režim jim v podstatě vyhovuje a neumí se zapojit do běžného života. Do toho se k tomu přidají drogy a hned je problém na světě. Pokud odsouzená navíc nemá nikoho z rodiny, kdo by jí podpořil, je návrat do běžného života velice náročný a s tím se pojí také recidiva. Andrea také dodává, že postpenitenciární péče poskytovaná státem *„v podstatě není, nebo je nedostatečná. Odsouzené nemají našetřené velké finanční obnosy, aby si mohly zajistit adekvátní bydlení – často tedy končí, v lepším případě na ubytovnách či noclehárnách, v tom horším případě na ulici – na místě s kriminální zátěží. Já je v podstatě chápu. Pokud zde nepracují, nemají ani korunu, nemají venku žádnou rodinu, která by je finančně podpořila, dostanou pouze peníze na cestu do místa trvalého bydliště. Tam ale často ani nebydlí. Nemají tedy ani peníze, ani kde spát“.*

6.2 Úkolově orientovaný přístup sociální pracovníci využívají nejvíce

Osm z devíti respondentů uvedlo, že ve své práci využívají úkolově orientovaný přístup. Devátá pracovnice, ta nejméně sdílná a ochotná odpovídat řekla, že *„všechny problémy řeší za pochodu a nemá čas přemýšlet nad tím, co využívá za teorie.“*

Nicméně Ludmila uvedla, že v její práci převládá individuální pohovor. Mimo jiné také uvedla: *„Často využívám úkolově orientovaný přístup, například s odsouzenou společně vyhotovíme dopis na úřad, do příště má za úkol ho přepsat, aby byla vidět i její snaha, poté ho musí poslat, a nakonec mi dát vědět výsledek a případnou odpověď. Při dlouhém poradenstvím se musí přihlásit na schůzku, vyžádat si podklady z ekonomického oddělení, ze soudů kopie*

rozsudků, vyplnit tabulku ohledně svých pohledávek, a nakonec vše zkonzultovat s odborníkem, který je ve věznici navštěvuje a se vším jim pomáhá.“ Jsou zde patrné i prvky zplnomocnění. Také uvádí, že pokud nemá čas mluvit s odsouzenými individuálně, řeší to tak, že „když máme nějakou neziskovku, třeba Lighthouse nebo něco jiného, sednu si do společenské místnosti taky a odsouzené ke mně jednotlivě chodí a ve zkratce mi říkají, co potřebují, co je nového, co splnily nebo co se kolem nich právě děje. Připadám si jako na poště. Sedím na místě a jen křičím „další“. Často mají problém s tím, že se jim rodina neozývá a chtějí po mně, abych jim zavolala. S tím je často spojeno to, že chtějí platit výživné, ale nezná adresu na tátu/příbuzné, zkrátka ty, které mají děti v péči. Nebo nezašlou potvrzení o studiu. Mám velký blok na poznámky, řekneme si, co je nejpalcivější problém, jak ho chceme vyřešit, čeho chceme dosáhnout a kdo udělá do příště co.“

Irena říká, že chce, aby byly ženy samostatné a projevíly snahu. „Řeknu jim, co mají udělat, jak se k tomu dostanou nebo koho mají oslovit. Až to budou mít, ať mi napíšíou vzkaz a já za nimi přijdu. Pokud to neudělají, já to za ně dělat nebudu. Jsou samozřejmě věci, které si samy z věznice nevyřídí, ale co si mohou udělat samy, to ať si udělají. Nejsm jejich asistentka a nebudu je vodit všude za ručičku. Jsou to dospělí, svéprávní lidé. Navíc se jim to bude hodit i venku. Budou zodpovědné samy za sebe a alespoň budou vědět, kam se v případě potřeby obrátit.“

Adéla popisuje spíše teorii zplnomocnění. Popsala situaci se získáním kartičky pojišťovny: „Jsou věci, které si odsouzená sama nevyřídí, s tím jim samozřejmě pomůžu. Ale například novou kartičku zdravotní pojišťovny si mohou vyžádat samy. Pokud odsouzená neumí psát (a to není výjimka), pomůžu jí se sepsání žádosti, předám jí adresu a dopis už si odešle sama. Nebo pokud potřebuje různé podklady z ekonomického oddělení, osloví ho sama vlastní žádostí, nebudu to dělat za ni. Také často postupujeme krok po kroku. Řeknu jim, co je potřeba k dosažení cíle udělat a jaké k tomu vedou kroky. Někdy si je napíšeme na papír, který si odsouzená nechá, a my potom jednotlivé kroky škrtneme, abychom viděly postup. Někdy je potřeba jim to zopakovat vícekrát, případně být důrazná, že nějaký konkrétní krok opravdu mohou vyřídít samy a není nutná moje intervence. Pokud se na to vykašlou a do příště daný úkol nesplní, jim samotným se řešení jejich problému zbytečně protáhne. Snažím se od odsouzené odcházet s jasně rozdanými úkoly. Pokud mám být konkrétní, jde třeba o vyřízení invalidního důchodu. Napřed si odsouzená musí sama požádat na OSSZ o informativní list důchodového pojištění. Dostane ode mě formulář, instrukce k jeho vyplnění, a adresu OSSZ.“

Jakmile toto vyplní, odešle, a naopak obdrží zpět daný Informativní list, zavolá si mě k pohovoru a poté vyplňujeme další formuláře. Myslím, že úkoly jdou ruku v ruce se zplnomocněním. Občas mi připadá, že naopak ony (odsouzené) úkolují mě. Ale zároveň chápu, že odsouzené nemají přístup k internetu, nemohou si potřebné informace zjistit samy, případně zavolat, komu potřebují. Ale pokud mi jedna odsouzená napíše během čtyř dnů čtyři vzkazy, a na každém je třeba pět telefonních čísel, kam mám zavolat, několik adres, které chtějí zjistit, přijde mi to jako neúměrné zatěžování sociálního pracovníka jedním člověkem. A já těch ženských mám na starosti třeba ze tří oddílů, takže zhruba 150. Musím ale říct, že o některých nevím. Nic po mně nepotřebují, vše si řeší s rodinou, s právníkem, pracují, jsou zkrátka bezproblémové.“

Sociální pracovníci Marcela, Andrea, Lenka a Pavel také nejvíce zmiňovali úkolově orientovaný přístup, kdy popisovali podobné situace, jako jsou popsány výše. Pavel dodal: *„Používám více metod a přístupů, ale nejčastěji opravdu ten ÚOP. Často ovšem nepracuji jen s jednotlivcem (odsouzenou), ale s celým systémem – což je její rodina, pěstouni, OSPOD, další úřady či neziskové organizace. Změna nebo postup u jednoho pohne všemi zainteresovanými ... Také se nesnažím vše zařídit za ně – to, že jsou zavřené neznamená, že jsou najednou nesvéprávné. Pokud nemohou potřební věci zařídit telefonicky, pořád mají papír a tužku, mohou napsat dopisů kolik chtějí.“*

Zdena to shrnula jednoznačně: *„Převažuje individuální práce – pohovor, a úkolově orientovaný přístup. Jdeme postupně, setkání za setkáním, bod po bodu, pomyslně si odškrtáváme stanovené úkoly potřebné k dosažení našeho cíle. Někdy to jde lépe, někdy hůře, někdy pomalu, někdy rychle, ale snažím se to nevzdávat.“*

6.3 Rozdíl mezi odsouzenými ženami a muži

Vzhledem k tomu, že téměř všichni sociální pracovníci, se kterými jsem dělala rozhovor pracovali jak s muži, tak ženami, nedalo mi se přirozeně nezeptat na to, jak vnímají rozdíl v práci mezi těmito dvěma pohlavími. Ten sociální pracovníci popisují zejména v citlivosti a pravdomlupnosti. Muži nejčastěji nepotřebují tolik komunikovat, jsou struční a jasní, a nemají tendence využívat situaci pro sebe.

Ludmila o tomto tématu řekla, že *„ženy jsou více vypočítavé a manipulativní než muži. Navíc muži mají obecně méně problémů a témat k řešení. Ženy potřebují více času, více*

trpělivosti, účasti a pochopení. Někdy musím být přísnější a více opakovat, aby pochopily daný problém a jeho řešení. Musím být více důsledná.“ Irena v práci s odsouzenými ženami vyzorovala, že si ženy „více vymýšlejí a lžou ve svůj prospěch, jsou také více arogantní, manipulativní a drzé. V přístupu k ženám musím být více direktivní a důsledná, ženy mají také tendence přehazovat své úkoly na druhé.“

Adéla mi zase sdělila, že „u žen je potřeba dávat větší pozor na lež, manipulaci a je potřeba být zkrátka opatrnější. Muži jsou upřímní, jasní a struční. Přesně ví, co po mně chtějí – zjistit adresu, telefonní číslo a podobně. Neokecávají. Ženský zkouší, co by mohly z naší spolupráce ještě získat, jsou hovornější. Jednou se na mě jedna ženská podívala přes bufet (okýnko v celových dveřích) a zeptala se, co pro ni můžu ještě udělat. Jako bych byla její sekretářka. Další odsouzená po mně chtěla zjistit rodná čísla jejich dětí. Jak to mám zjistit? Nedostanu se do žádných evidencí, navíc mi dala jen jména. Neví, kde ty děti jsou, neví ani data narození, ví jen jméno. Často by se mi hodila kříšťálová koule. Podobný příklad je ten, kdy chtějí zjistit nějakou adresu. Přitom neví ulici, číslo popisné, neví nic. Jen ví, jak se tam dostanou. Takže jdu, vytisknu jim mapu města a potom je nechám, aby mi to ukázaly.“

Lenka se snažila být ve svém povídání shovívavější, nicméně taktéž popsala stejné pocity z žen, jako výše uvedení. Lenka vnímá potřebu se naladit na jejich vlnu a na to, jak aktuálně mohou situaci prožívat. „Tomu je potřeba přizpůsobit tón hlasu, množství podaných informací a direktivnost mého přístupu k nim. Někdy na to mám čas a trpělivost, někdy bohužel ne. Vnímají i změny v jejich bezprostředním okolí – například je sebere odchod jejich blízké spoluvězenkyně. I toto je může ovlivnit. U mužů, dá se říct, toto neexistuje. Pak jsou dámy schopné vyžadovat přestěhování na celu s tou a tou odsouzenou, jako by byly na prázdninovém pobytu na táboře a mohly si zvolit svoji spolubydlící.“

Marcela mi pověděla, že s muži je to jednodušší, stačí říct danou věc jednou a ta platí. K ženám se musí s větší trpělivostí a důsledností, musí se klást velký důraz na samostatnost. Muži také tolik neřeší vztahy mezi sebou. Pavel mi sdělil, že ženy se častěji přesvědčují, zda dohodnuté platí a také častěji mění své požadavky. Je nutné se častěji vracet zpět k dohodnutému směru řešení problému.

Nakonec Zdena uvedla, že s muži nikdy nepracovala, takže to nemůže se své praxe posoudit. Zmínila ale ženskou manipulaci a to, že lhaní je u nich ve věznicích velký problém. Popsala mi situaci, kdy „problémová, stále si stěžující a psychicky narušená odsouzená, navíc více trestaná, si podala stížnost na dozorce z důvodu týrání. Její žádost byla vyhodnocena jako

oprávněná. Dozorci byli postaveni mimo službu, snížil se jim příjem o 50 %. Trvalo přes 3 roky, než soud dané dozorce zprostil viny. Odsouzené se za to, že si vymýšlela a zničila životům dozorcům, nic nestane. Ale jejich životy byly a jsou touto situací významně ztíženy.“

Andrea taktéž nemá zkušenost s prací s odsouzenými muži. Jen dodává, že má pár dobrých zkušeností s odsouzenými ženami ze specializovaného oddílu, kde byly společně se svými dětmi, a některé z nich se zpětně ozývají, jak se jim a jejich dětem daří. Jaroslava uvedla, že s odsouzenými muži nepracovala.

6.4 Limity sociální práce ve věznici

Během našich, z velké části příjemných rozhovorů, jsme se nemohli vyhnout tématu atraktivnosti práce sociálního pracovníka ve věznici. Ve sděleném jsem našla mnoho podobností, některé problémy se dokonce od různých pracovníků opakovaly. Respondenti toto uvedli jako demotivující, zatěžující a něco, co by rádi eliminovali, ale bohužel s tím (ve většině případů) nic neudělají, a tak to prostě v tomto systému bohužel je.

Ludmila uvedla, že „někdy je moje práce vyčerpávající, speciálně ženy dokáží být urputné, dokud nedosáhnou svého, jsou vytrvalé. Někdy se nedaří docílit nápravy, naše pomoc tím jde vniveč, a to pak člověk ztrácí energii, chuť a sílu řešit něco dalšího. Mám taky na starosti extramurálku (extramurální aktivita), Den matek. Bereme odsouzené, které jsou v první diference, (prostupná skupina vnitřní diference) ale pokud má některá druhou, když například jednorázově selhala, byla drzá nebo nesplnila pokyny, vzít ji nemůžeme. I když se moc snaží, je s dětmi v kontaktu a opravdu se o ně zajímá, navíc je třeba na venkovním pracovišti. Toto mi nepřijde fér, mohlo by se to někdy posuzovat i individuálně. Ale není vyšší vůle to řešit a ustoupit. Tímto je vlastně za jedno selhání trestaná vícekrát. Má zapsán negativní poznatek, je potrestána poprvé. Je pozastavena na pracovišti, druhý trest. Je jí snížena diference, třetí trest. Nemůže se zúčastnit extramurálky, trestána po čtvrté.“

Z jiného úhlu pohledu to vzala Irena, která jako nejvíce demotivující vnímá pocit JEJÍ VLASTNÍ nesvobody. Konkrétně popisuje: *„Všude jsou mříže, bez klíčů neudělám ani krok. Připadám si jako Hagrid – klíčník a šafář v Bradavicích. Nemůžu u sebe mít telefon, přitom by se mi častokrát hodil k vyhledávání informací během pohovorů, abych hned mohla najít nějakou adresu, někomu zavolat a rovnou se domluvit i s odsouzeným. Takhle během z kanceláře na oddíl, potom zpět do kanceláře zjistí potřebné informace, zavolat na potřebné*

úřady, a zase zpátky. Přitom bych se mi hodilo volat a ověřovat přímo při jednání s odsouzenou. Odsouzení mají, bohužel, mezi sebou více telefonů než odborní zaměstnanci. Nejen těch nepovolených, skrytých. Každý si může oficiálně protelefonovat 20 minut denně, já na to musím čekat 8 hodin, než si můžu něco vyřídit. To už ale mají všichni také po pracovní době. Také se mi nelíbí naprosto podprůměrné finanční ohodnocení mojí práce, která je zejména psychicky velmi náročná. Nemáme tu supervize, na které jsem byla zvyklá z OSPODu. To mi chybí. Děláme si je vzájemně mezi sebou, třeba u kávy, ale to není ono. Mám strach z brzkého vyhoření. Také se mi nelíbí celkový systém soudnictví a vězeňství, je to pro mě těžkopádný zkosnatělý stroj, který už několik let jede, bohužel, jen ze setrvačnosti.“

Adéla uvádí, že často tráví většinu dne v kanceláři. „Přijdu do práce, podívám se na nové nástupy, které den předtím přišly, musím s nimi udělat vstupní pohovor. Poté dělám žádosti o telefony, musím každou z nich vzít, podívat se, koho chce odsouzená schválit, na tato telefonní čísla zavolat, ověřit, že je na druhé straně opravdu ten, koho do žádosti napsaly. Poté často dělám komisi, připravuji zápis nebo návrhy. Potom se podívám na vzkazy, co mi odsouzené posílají k vyřešení. Často máme nějakou neziskovou organizaci, telefonuji s úřady a podobně. Na oddíl mi zbyde často tak hodina času. Papírování mi opravdu zabere třeba tři čtvrtě pracovní doby. Mám potom velmi málo času na přímou práci s odsouzenými. Než se vyhrabu z papírů, je často čas jít domů.“ Taktéž zmiňuje pocit vlastní nesvobody. „Na oknech naší kanceláře jsou mříže, bez klíčů se nikam nehnu, všude jsou mříže nebo nějaké dveře. Nemůžu si do práce ani objednat oběd. Respektive můžu, ale zaprvé mi nemohou zavolat na mobil, za druhé bych pro to musela jít na bránu, znovu s tím procházet rentgenem a kontrolou... Jasně, je to vězení, ale přijde mi, že se nevěří vlastním zaměstnancům. Kdejaká návštěva, opravář, pracovník neziskovky sem chodí s mobilem, má ho povolený. Ale já jako zaměstnanec, který má důvěru pracovat s odsouzenými, nemá důvěru mít u sebe mobil. Přitom mám v kanceláři pevnou linku, ze které se dovolám ven. Mám také počítač s internetem (omezeným na určité stránky), tak v čem je rozdíl?“

Lenka to vzala z pohledu byrokracie. „Na mé práci je nejméně atraktivní asi to, že jako odborný zaměstnanec jsem zahlcena spoustou dokumentů, které musíme vyplňovat. Úředničinou se často zabývám na úkor času, který můžu strávit přímou prací s odsouzenými. Občas bych řekla, že v kanceláři strávím papírováním i 80 % pracovní doby. Je ale pravda, že hodně nám pomáhají neziskové organizace a zastanou velkou část přímé práce s odsouzenou. Nejvíce spolupracujeme s Lighthousem, který řeší dluhové poradenství. Pokud se ještě bavíme

o dluhovém poradenství, také spolupracujeme s Volonté. Potom také Centrum sociálních služeb a jeho Program Beta – zaměřují se na podmíněčné propuštění a celkovou změnu osobnosti odsouzených.“

Podobně to vidí i Marcela, tato to shrnula jednoznačně – *„Administrativa, kontroly, statistiky. Jsme království tabulek. Na co není tabulka, to neexistuje.“* Naprosto stejně to vidí i Pavel. *„Nejméně atraktivní je byrokracie.“* Zdena na to má také podobný názor: *„Nejméně atraktivní na mé práci je administrativa, vyplňování různých tabulek a statistik. Také se mi nelíbí humanizace vězeňství a zasahování do naší práce sociálních pracovníků od neziskových organizací.“*

Andrea nakonec taktéž zmínila nadbytek administrativy, což je pro ni velice vyčerpávající. Taktéž jí chybí zpětná vazba, a to jak od vedení, tak i od odsouzených, kdy by v některých případech ocenili informace, jak se odsouzené (a jejím dětem) daří, či zda splnila domluvené kroky spolupráce (při propuštění).

Jaroslava uvedla, že na práci sociálního pracovníka ve věznici není atraktivního nic. Naopak neatraktivního je spousta – papírování, tabulky, ověřování informací, odborné komise. *„Pedagogové nachystají přípravu na komisi, já musím z té přípravy vytvořit zápis, potom se té komise zúčastnit. Dělam tam takovou sekretářku. Sedím u počítače, kontroluji údaje z VISu (vězeňský informační systém), poté se k těm návrhům, stejně jako všichni členové komise, vyjadřuji. Nakonec z komise dodělám zápis podle toho, zda pan ředitel návrhy schválil, nebo ne. Přitom tohle může dělat nějaká sekretářka, nebo vychovatel. Zabírá mi to hodně času, navíc tyto odborné komise jsou 2x týdně. Naštěstí se v tom střídám s kolegyní. Ale tohle vůbec není naše práce. Přijde mi, že sociální pracovníce jsou tu takové „holky pro všechny“. Když nevíš co, dej to socce, ta si vždycky nějak poradí“.*

7 Shrnutí dosažených výsledků a diskuse

Tato kapitola uvádí shrnutí výsledků výzkumného šetření. Cílem výzkumu bylo odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: **Jak sociální pracovníci pracují s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody?** Tato hlavní výzkumná otázka byla doplněna o dvě specifické otázky – **Jsou nějaké rozdíly mezi odsouzenými ženami a muži?** a **Jaké jsou limity sociální práce ve věznici?**

SVO2 Jaké jsou limity sociální práce ve věznici?

V této specifické výzkumné otázce z výpovědí sociálních pracovníků vyplývá, že všichni uvedli, že práce sociálního pracovníka je velmi vyčerpávající. Všech devět respondentů shodně uvedlo, že největším problémem je byrokracie, neustálé kontroly, tabulky a potřeba vyplňovat různé dokumenty. Tato byrokracie vede k tomu, že sociální pracovníci nemají tolik času na přímou práci s odsouzenými a nemohou se jim věnovat tak, jak by chtěli. Bylo opakovaně v rozhovorech zmíněno, že často až tři čtvrtě pracovní doby sociální pracovnice stráví v kanceláři, zaneprázdňena různými papíry a na přímou práci s odsouzenými na oddělení jí nezůstává čas (nebo jen velmi málo).

Dva z devíti respondentů uvedli, že je limituje vlastní vězeňské prostředí – nevyhovuje jim jejich vlastní omezení svobody – neustále u sebe musí mít klíče, nemají u sebe mobilní telefon, jsou hlídáni dozorcí (z důvodu vlastní bezpečnosti). Jedna respondentka uvedla, že je omezená i na běžných věcech, jako je objednání oběda do kanceláře. Co se týče výše zmíněného mobilního telefonu, tento limit byl zmíněn vícekrát. Kromě osobního omezení kontaktů v případě potřeby by byl telefon vhodný k okamžité možnosti přímo na oddělení vyhledávat a ověřovat potřebné informace, případně přímo volat na potřebné úřady (atp.) s odsouzenou.

Jako limit práce ve věznici jedna z respondentek uvedla, že velmi cítí absenci supervize. Jako bývalá letitá pracovnice na OSPOD byla zvyklá na pravidelné, povinné supervize, kde mohla s nestranným odborníkem probrat své případy.

Další respondentka také specificky uvedla, že se jí nelíbí humanizace vězeňství a zasahování do její práce neziskovými organizacemi. Taktéž jedna z respondentů uvedla, že sociální pracovníci jsou často „zneužíváni“ k dalším úkonům, které nespádají do jejich náplně práce. Napříč respondenty bylo opakovaně zmiňování velké množství tabulek a dokumentů

k vyplnění. Respondentce Andrey například chybí zpětná vazba. A to jak od vedení, tak od některých odsouzených.

SVO1 Jsou nějaké rozdíly mezi odsouzenými ženami a muži?

V této specifické otázce se sedm z devíti sociálních pracovníků, kteří měli možnost pracovat jak s odsouzenými muži, tak ženami, shodlo, že při práci s odsouzenými ženami je třeba si dát pozor na to, co říkají. Jak respondenti shodně uvedli, z velké části si ženy vymýšlejí a záměrně uvádějí lživé informace. Jak dále z rozhovorů vyplývá, práce s ženami je náročnější jak psychicky, tak časově, kdy jsou ženy urputnější, potřebují více ujišťovat, více opakovat, více také zneužívají pomoci sociálního pracovníka (nadměrně ho zahlcují požadavky) a tento je často považován za „sekretářku“.

Muži jsou, naopak, dle sdělení respondentů, jasní a struční, přesně ví, co od sociálního pracovníka potřebují a mají obecně méně témat k řešení. U žen je obecně větší potřeba dát si pozor na manipulaci.

Sociální pracovnice Ludmila zastřešuje extramurální aktivitu Den matek, ale také Den otců. Vzhledem k tomu, že Den matek proběhl nedávno, má čerstvé vzpomínky na toto odpoledne. Největší potřebu měla v tom, srovnat Den otců a Den matek. Uvedla, že v případě matek šlo o mnohem menší samostatnost, čekaly, s čím pracovnice přijdou a co jim vymyslí. Odsouzení otcové byli podle Ludmily nápaditější, iniciativnější a celkově si se Dnem otců a úkoly pro děti pohráli.

Dva respondenti uvedli, že nemají možnost porovnání.

HVO Jak sociální pracovníci pracují s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody?

Hlavním výsledkem tohoto výzkumného šetření je dle zrealizovaných rozhovorů následující – nejčastějšími záležitostmi, které matky ve výkonu trestu požadují řešit, jsou dle respondentů kontakty s rodinou, také kontakty s úřady – OSPOD, dětské domovy, kurátor pro dospělé apod. Problematiku kontaktů jako hlavní problém uvedlo šest z devíti respondentů. Následně také problematika výživného, s čímž se ruku v ruce pojí dluhová problematika. Toto jako primární problém uvedla jedna sociální pracovnice. Ženy často neví, kde jsou jejich děti umístěné, v jaké péči jsou, nakonec často neznají ani data narození svých dětí, na čemž se shodli

čtyři sociální pracovníci, kteří toto uvedli jako jeden z hlavních a nejčastějších problémů při práci s odsouzenou.

Sociální pracovníci nejčastěji využívají osobní, individuální pohovory. „Královnou“ teorií sociální práce je úkolově orientovaný přístup. Tuto teorii uvedlo v rozhovorech osm z devíti respondentů, někteří ji přímo pojmenovali, u jiných to vyplynulo z obsahu rozhovoru. Sociální pracovníci se snaží krok po kroku, úkol po úkolu postupně vyřešit problém, se kterými se na ně odsouzené obracejí. Taktéž jsme ve výpovědích často našli snahu o zplnomocnění odsouzené, zejména při jednání s potřebnými úřady, například při vyžádání potřebných dokumentů na cestě za vyřešením určitého problému, což uvedli tři z devíti respondentů. Bohužel, jedna sociální pracovnice uvedla, že problémy odsouzených řeší za pochodu a nemá čas přemýšlet, co to je za teorii.

V rozhovorech je vidno, že kvůli byrokracii je čas na přímou práci s odsouzenými omezen. Jedna ze sociálních pracovnic uvedla, že si občas připadá jako na poště, kdy sedí ve společenské místnosti, a odsouzené se u ní střídají a krátce ji informují o problémech, případně výsledcích předchozích jednání.

Sociální pracovnice Ludmila zastřešuje ve své věznici extramurální aktivity, zejména „Den s matkou“. S několika, do předu vybranými odsouzenými, které prošly odbornou komisí a byly schváleny ředitelem, a jejich dětmi, ztráví zhruba jedno víkendové odpoledne v měsíci. V této aktivitě vidí velký smysl, je to motivace pro matky k tomu, aby mimo návštěvy mohly být se svojí rodinou a zažít hezký den. Má na tuto extramurální aktivitu také velmi pozitivní ohlas nejen od vedení a odsouzených, ale také od jejich rodin či z neziskové organizace Volonté, která tuto aktivitu zastřešuje.

Práce sociálního pracovníka ve věznici je náročná. Ať už z hlediska vězeňského prostředí, množství byrokracie či množství nedobrovolných klientů. Dle sdělení respondentů je nutno se vypořádat s odsouzenými, které lžou a snaží se s pracovníky manipulovat ve svůj prospěch. Nakonec se ale všichni respondenti shodli, že na své práci taktéž naleznou spoustu pozitivních věcí, které tyto negativy vyváží. Některé z pracovníků potěší, pokud od propuštěné odsouzené získají nějakou zpětnou vazbu, informace, jak se jí na svobodě daří, zda je svými dětmi a podobně.

Na závěr této kapitoly je nutno uvést, že výsledky mého výzkumného šetření se vztahují pouze k mému danému výzkumnému vzorku a konkrétním respondentům. V případě, že bych zvolila jiný vzorek, mohly by se lišit i výsledky výzkumu. Výpovědi respondentů nelze vztahovat na všechny sociální pracovníky ve vězeňství a nelze považovat za skutečnost, že tuto problematiku vnímají všichni stejně.

Závěr

V magisterské práci s názvem Sociální práce s matkami ve výkonu trestu odnětí svobody jsem hledala odpověď na otázku *Jak sociální pracovníci pracují s matkami ve výkonu trestu?*

Primárním cílem bylo zjistit informace od respondentů – devíti sociálních pracovníků – pohled na jejich práci s odsouzenými matkami. Můj cíl se mi povedlo naplnit také díky odborné literatuře, ze které vycházím v teoretické části své práce.

V teoretické části jsem se zaměřila na vězeňství v České republice včetně právní legislativy, s tímto se pojí samozřejmě také rozdělení věznic podle stupně zabezpečení. Také jsem se věnovala rozdílu mezi výkonem vazby a výkonem trestu. Ve věznici totiž nelze „zavřít“ všechny společně bez rozdílu, protože se zde nachází lidé s mnoha odlišnostmi – pohlaví, počet trestů, kuřáci, závažnost trestné činnosti apod.

Definovala jsem specifické skupiny ve výkonu trestu – mladistvé, trvale pracovně nezařaditelné a matky s dětmi. Následně jsem specifikovala roli sociálního pracovníka ve věznici, další odborné zaměstnance a další oblasti, kterých se sociální práce dotýká. Na závěr teoretické části své magisterské práce jsem představila dvě teorie, které se nejčastěji objevovali jako výpověď respondentů při našich rozhovorech – jednalo se o úkolově orientovaný přístup a teorii zplnomocnění.

V praktické části jsem se zaměřila na kvalitativní výzkum a rozhovorem s devíti sociálními pracovníky napříč republikou jsem zjišťovala, jak tito pracují s odsouzenými ženami. V průběhu rozhovorů mi z těchto vyplynuly další specifická témata, jako rozdíly v práci s muži a ženami a také hlavní důvody nespokojenosti sociálních pracovníků s prací ve věznici.

Sociální pracovník se velkou měrou podílí na zajištění kontaktů odsouzených žen se členy rodiny, zejména jejich dětmi. Je garantem komunikace s organizacemi, které s odsouzenou spolupracují a jako jediný z odborných zaměstnanců může matkám zprostředkovat informace o jejich dětem, pomoci s bydlením apod. Sociální pracovník taktéž poskytuje sociálně právní poradenství a podílí se na vytváření komplexní zprávy pro

podmínečném propuštění. Sociální pracovník je také často jediným, na kterého se mohou odsouzení se svými problémy obrátit a myslím si, že si toto odsouzení často uvědomují i v souvislosti toho, že sociální pracovník představuje jediné pojitko s extramurálním světem.

Role sociálního pracovníka ve věznici je ovšem velmi vyčerpávající a náročná, když velké procento odsouzených se do věznice opětovně vrátí. Nesmírně si každého takového pracovníka vážím.

Zdroje

- BJELONČÍKOVÁ a kol. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostravská univerzita, 2016. ISBN 978-80-7464-851-9.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 244 s. ISBN 978-80-7380-138-0.
- HAYNES, K., S., MICKELSON, J., S. *Affecting change: social workers in the political arena*. Boston: Allyn & Bacon, 2010.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9. 2016.
- CHMELÍK, Jan; NOVOTNÝ František; STOČESOVÁ, Simona. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8.
- JELÍNEK, Jiří. *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-21-9.
- KREJČÍŘOVÁ, O., I. TREZNEROVÁ. *Sociální služby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-3692-0.
- LEŠKOVÁ, L. *Sociálny pracovník v peniterárnej a postpeniterciárnej starostlivosti*. Tribun, 2013. ISBN 9788026305545.
- MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I: sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MIŠOVIČ, J. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Slon, 2019. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-285-2.

- MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-7357-606-6.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-65-2.
- NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 1969.
- RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. ISBN 978-80-7435-264-5.
- SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3.
- ŠPILÁČKOVÁ M., NEDOMOVÁ E. *Úkolově orientovaný přístup v sociální práci*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0726-9.
- ŠVARŤÍČEK, R., K. ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TOMEŠ, I. *Sociální právo České republiky*. 2. přeprac. Vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-941-0.

Právní předpisy

- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů
- Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
- Zákon č. 555/1992 Sb., Zákon České národní rady o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (řád výkonu trestu odnětí svobody)
- Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 2/2022, o zaměstnancích a příslušnících Vězeňské služby České republiky zabezpečujících výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence

- Nařízení 29/2020, kterým se stanoví podmínky pro výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody u matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou

Jiné zdroje

- Vězeňská služba ČR. Cíle a poslání VS ČR. Online. Dostupné na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/cile-a-poslani-vs-cr-6124> [cit. 13. 2. 2024].
- Vězeňská služba ČR. Statistické údaje o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc září 2023. Online. Dostupné na <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/msh/msh-2023/msh09-2023.pdf> [cit. 10. 12. 2023].
- Vězeňská služba ČR. Sociální práce ve vězeňství. Online. Dostupné na <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-nove-sedlo/clanky/detail/socialni-prace-ve-vezenstvi> [cit. 10. 12. 2023].
- Vězeňská služba ČR, měsíční statistické hlášení. Online. Dostupné z <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/msh/msh-2024/msh02-2024.pdf> [cit. 1. 4. 2024].
- Sociální novinky. Sociální práce ve vězeňství – Mgr. Jiřina Hanzelová, sociální pracovnice výkonu trestu, Věznice Ostrov, 29.10.2018. Online. Dostupné na <https://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/557-socialni-prace-ve-vezenstvi> [cit. 29.3.2024].
- Sociální novinky. Systemický přístup a jeho uplatnění v sociální práci se skupinou, Dagmar Dvořáčková. Online. Zveřejněno 22.5.2018, [cit. 24.3.2024]. Dostupné na <https://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/547-systemicky-pristup>
- Koncept zplnomocnění a participace v sociální práci, Jaroslava Šťastná, Sociální práce 5/2019. Online. Zveřejněno 4.10.2019, [cit. 24.3.2024]. Dostupné na <https://socialniprace.cz/o-cem-se-mluvi/koncept-zplnomocneni-a-participace-v-socialni-praci/>
- MUSIL, L. 2008. Různost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. Sociální práce / Sociálna práca, 2, s. 60-79.
- Sešit sociální práce. Sociální práce s osobami, která spáchali trestný čin, č. 4/2018

- Sociální práce. (2020). Sociální pracovník ve věznicí. Online. [cit. 24.3.2024]. Dostupné z <https://socialniprace.cz/profesiogramy/socialni-pracovnik-ve-veznici/>
- Matejkowski, J. Johnson, T. and Severson, M.E. *Prison social work* (2014), dostupné na:
<https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-1002#acrefore-9780199975839-e-1002-div1-5>.
- Vašíčková, J. (2013): Interpretace role sociálního pracovníka v ženské věznicí a její prožívání sociálními pracovníky. Diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií MU, Katedra sociální práce a sociální politiky.
- Vězeňská služba ČR, Petras, M. a J. Hůrka. Školící manuál SARPO, 2023.
- Akademie Vězeňské služby ČR. Studijní materiál Penologie, 2022.
- Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025.
- Vězeňská služba ČR. Světelská věznice spustila inovativní projekt „Mámu potřebuji“. Online. Dostupné na [Světelská věznice spustila inovativní projekt „Mámu potřebuji“ | Vězeňská služba České republiky \(vscr.cz\)](#) [cit. 10. 12. 2023].
- Volonté. Mámu potřebuji – pilotní projekt umožní vězněným ženám kontakt s jejich dětmi. Online. 31.10.2019, akt. 24.4.2023. Dostupné na [Mámu potřebuji - pilotní projekt umožní vězněným ženám kontakt s jejich dětmi \(volonte.cz\)](#) [cit. 10. 12. 2023].
- Volonté. Odsouzené ženy z Věznice Světlá nad Sázavou oslavily se svými dětmi Den matek. Online. 13.6.2022, akt. 24.4.2023. Dostupné na [Odsouzené ženy z Věznice Světlá nad Sázavou oslavily se svými dětmi Den Matek \(volonte.cz\)](#) [cit. 10. 12. 2023].
- Women's Health in Prison. (2009). Zdraví žen ve vězení. OSN. Online. [cit. 24.3.2024]. Dostupné na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/76513/E92347.pdf.
- Mezinárodní vězeňské společenství. Online. [cit. 31.3.2024]. Dostupné na [Pomáháme - Mezinárodní vězeňské společenství z.s. \(mvs.cz\)](#)
- Building Bridges. Online. Dostupné na [Building Bridges - Mezinárodní vězeňské společenství z.s. \(mvs.cz\)](#)